Introducere

Când am pus mâna pe condei, am încercat un fel de ezitare. Au trecut aproape 28 de ani de când scenele ce formează subiectul acestor rânduri se desfăşurau aievea, şi-mi era teamă ca timpul să nu-mi fi alterat memoria. Ar fi rezultat o deformare a realităţii, şi tocmai aceasta nu o doresc.

Fiindcă atunci, în prospeţimea faptelor, s-a vorbit mult, s-au zugrăvit zvonurile în fel de fel de culori, tocmai de cei care nu le-au văzut, nu le-au trăit, ci numai din auzite, colorate de imaginaţia celor prin ale căror guri au trecut.

Greu a fost până m-am hotărât să pun condeiul pe hârtie, căci îndată ce şi-a luat avânt, m-am încredinţat că memoria mi-a rămas credincioasă, aşa cum o ştiam, că, sub acţiunea anilor care au trecut, nu s-a lăsat înăbuşită sub colbul uitării, ci din contră, a lucrat cuminte, metodic, a triat puzderia de imagini ce s-au imprimat atunci pe retină, a aruncat în cutia uitării detaliile fără importanţă, deformările acţiunii impresiilor de moment, păstrând doar esenţa actelor; restul – impresii, sentimentalisme, exagerări emise de povestitorii din soiul „după război, mulţi eroi s-arată" – a avut soarta a ceea ce am numit „detalii fără importanţă".

Înainte de a începe povestirea faptelor, simt nevoia unei justificări. Scriu aceste rânduri numai pentru mine. Le scriu pentru ca ele să păstreze cu fidelitate un episod din drama vieţii mele, dramă care, în acel timp, era socotită ca fiind a unui

întreg popor, a naţiunii înseşi. Şi cum, spre sfârşitul vieţii, îţi doreşti şi ai şi timpul să reconstitui faptele – şi bune, şi rele – ca să vezi cum te întregeşti, acesta este motivul pentru care le-am încredinţat hârtiei şi condeiului.

Din acelaşi motiv, mă voi strădui din toate puterile să mă ţin cât mai departe de caracterul tehnic în care s-ar mai putea prezenta cele ce urmează şi de care îmi închipui că are cine să se ocupe, dacă vreodată se va socoti că şi acest episod merită să fie menţionat de istorie şi înfăţişat ca „demn sau nedemn", aşa cum îl va judeca dreptatea istorică.

După această scurtă introducere, cred că este timpul să spun despre ce episod este vorba.

Partea I

Cercul de la Stalingrad

19 noiembrie 1942. Este data fatală care a marcat începutul sfârşitului marii aventuri hitleriste. Cu o lună şi jumătate înaintea acestei date[1], Armata 6 germană, sub comanda feldmareşalului Paulus[2], ajunsese în faţa oraşului Stalingrad, pe care, dacă l-ar fi cucerit, şi-ar fi deschis drumul peste Volga, pentru înfăptuirea visului nebunesc al lui Hitler, cu a cărui otravă a îmbibat o ideologie şi a intoxicat o naţiune: „Naţiunea germană reprezintă esenţa pură a rasei albe care trebuie să domine

[1] Primul asediu asupra Stalingradului a fost declanşat de către Armatele 6 şi 4 Tancuri germane la 14 septembrie 1942. Memorialistul de referă, probabil, la cel de-al doilea asalt al trupelor Wehrmachtului asupra oraşului, început la 27 septembrie 1942 (*n.red.*).

[2] Feldmareşalul Friedrich Wilhelm Paulus (23 septembrie 1890, Breitenau – 1 februarie 1957, Dresda) a fost comandantul Armatei 6 germane care a asediat Stalingradul în toamna anului 1942, mare unitate care a fost încercuită şi apoi nimicită de Armata Roşie la începutul lunii februarie 1943. La 31 ianuarie 1943, Paulus, avansat feldmareşal de către Hitler în timpul încercuirii, s-a predat forţelor sovietice, gest care a atras furia Führerului, întrucât până atunci niciun feldmareşal german nu se predase adversarului. A colaborat apoi în cadrul „Comitetului Naţional pentru o Germanie Liberă". A depus mărturie în procesele de la Nürnberg. A fost eliberat în 1953 şi repatriat în Republica Democrată Germană, la Dresda. În anul 1912 s-a căsătorit cu Elena Rosetti-Solescu (1889-1949), care provenea dintr-o familie princiară română. Cuplul a avut trei copii: o fată, Olga, şi doi băieţi gemeni – Ernst-Alexander şi Friedrich; amândoi au ajuns la gradul de căpitan, primul fiind rănit la Harkov în 1942 (m. 1970), al doilea, ucis în februarie 1944, în luptele de la Anzio–Nettuno.

peste tot", iar el este conducătorul acestei națiuni, care va arăta lumii întregi că va înfăptui ceea ce alți doi predecesori cu minți înfierbântate, Alexandru cel Mare și Napoleon I, n-au reușit – dominația asupra continentului asiatic, cu întinderi teritoriale fabuloase pentru exploatat și căi de comunicație cu Extremul Orient, unde trebuia să ajungă pentru a se răfui cu un concurent pe cât de ambițios, pe atât de puternic și de pregătit, Japonia.

Ca lovită de nenoroc, Divizia 20 Infanterie [română], transplantată în organizarea Armatei 6 germane, i-a mâncat pâinea și a servit interesele acestei armate, de la trecerea Nistrului și până la tragicul final al acesteia, pe care, implicit, l-a împărtășit și Divizia 20 Infanterie de ardeleni – așa i se mai spunea, fiindcă își avea garnizoanele de pace în Ardeal, iar ostașii, elementul forță-vie, erau recrutați regional, din Ardeal. Flăcăi ardeleni, feciori cu obrajii rumeni, voinici, cinstiți și cuminți, trăsături moștenite de la strămoșii daci: așa cum i-a cunoscut și-i recunoaște istoria, așa cum îi vedem și astăzi.

Timp de o lună și jumătate, Armata 6 germană face toate eforturile pentru a provoca căderea Stalingradului. Reușind aceasta, se sconta pe căderea Moscovei și cu aceasta, poate dezmembrarea conducerii statului sovietic și terminarea războiului, în favoarea lui Hitler, înainte de căderea iernii.

Lecțiile primite în iarna lui 1941 (Minsk–Orel)[3] îi aduseseră aminte [lui Hitler] de istorie, îi actualizaseră pățaniile și dezastrul napoleonian. În pragul iernii, departe de realizarea obiectivului, orice om cu spirit de pătrundere putea citi groaza ce se încuiba, cu fiecare zi, în tot dispozitivul german.

Zadarnice au fost pustiitoarele bombardamente pe obiectiv ale avioanelor *Stuka*[4], peste care se suprapuneau cele de

---

[3] Probabil, Moscova (*n.red.*).

[4] Junkers Ju 87 *Stuka* (prescurtare de la *Sturzkampfflugzeug*, „bombardier în picaj") a fost un avion german de bombardament în picaj și atac la sol,

artilerie de toate calibrele; zadarnice atacurile nenumărate ale unităților de infanterie sprijinite de care de lupte, a căror celebritate le impusese botezul cu numele celor mai crude și puternice fiare (tigri[5]). Iarna a sosit și Stalingradul n-a căzut. Vrând-nevrând, vor trebui suportate încă o dată mult temutele rigori și surprize ale „generalului Iarnă".

Din prudență – acum exista și experiența iernii precedente –, se luaseră unele măsuri, dar posibilitățile fiind reduse, efectul măsurilor nu era nici pe departe liniștitor. Se evacuase în zonele din spatele frontului, mai bogate în resurse, tot ceea ce însemna impediment: animale, vehicule, părți din formațiuni de servicii, care nu-și găseau neapărat și în mod permanent întrebuințarea pe un front stabilizat.

Se amenajaseră clădiri și adăposturi în pământ, corespunzătoare elementelor de comandă (P[osturi de] C[omandă]) și formațiunilor de servicii strict necesare aprovizionării unităților luptătoare (brutăria de campanie, ambulanța, secții transport etc.). Lipsa cea mai acută însă era tocmai acel element care contrabalansa armele iernii: combustibilul.

Păduri în zonă nu se găseau. Din spatele frontului până la Don, se mergea zeci de kilometri prin stepă, fără să întâlnești un pom sau un sat. Pe cursul Donului, copaci de esență moale și la distanțe destul de mari, care le depreciau valoarea. Doar lângă localitatea Abganerovo, o mică fâșie de pădure a fost lu-

---

foarte renumit și temut în cursul celui de-al Doilea Război Mondial. Pe lângă efectul devastator al bombelor, sunetul avionului avea, la rândul său, un puternic efect psihologic asupra trupelor inamice.

[5] Este vorba de tancul Tiger I, intrat în dotarea armatei germane în anul 1942. El a fost proiectat pentru a face față tancurilor sovietice T-34 și KV-1. Tiger I avea 56,9 tone, o lungime de 6,29 metri (cu țeava ajungea la 8,45 metri) și o lățime de 3 metri. Grosimea blindajului varia între 25 și 110 milimetri, viteza de deplasare fiind de 38 kilometri/oră pe șosea și 20-25 kilometri/oră pe câmp. Ca armament dispunea de un tun de 88 mm, foarte eficient, și de două mitraliere de calibru 7,92 mm.

ată în stăpânire și ocrotită ca o minune salvatoare, pentru a fi sacrificată rațional, când se va socoti necesar. Precipitarea evenimentelor a salvat-o.

S-au mărit presiunile pentru a se trimite din țară echipament de iarnă pentru ostași. S-au trimis zeci de mii de cojoace, căciuli, bocanci, mantale etc., dar care n-au mai ajuns la cei cărora le fuseseră destinate. Prea târziu! Au constituit capitolul „Capturi de război" pentru sovietici, prin diferite gări, sau au fost incendiate de bombardamente, făcându-și în acest fel nedemnă de recunoștință datoria de a da de la mare distanță iluzia încălzirii celor ce le așteptau, dar care priveau din depărtare flăcările incendiului.

Prea târziu! Operațiunea trebuia făcută încă din luna septembrie, și poate chiar mai devreme, căci, la acea latitudine, încă din această lună începe să se simtă asprimea atmosferei. Din acest punct de vedere, intendența armatei române din acea vreme s-a acoperit de tristă glorie. Cred că monumentul cel mai potrivit – dacă ar fi trebuit să i se ridice unul – trebuia să poarte în vârf statuia de bronz a ostașului român, care-și dă duhul pe aripile visului euforic al celor care mor înghețați de frig.

Către data de 15 noiembrie, ceva neliniștitor plutea în aer. Un fel de psihoză, sub forma unui fluid nevăzut, se transmitea de la marile comandamente în jos, spre unități, din care se simțea că ceva trebuie să se întâmple. Acel ceva care începuse a fi intuit demult, încă de când, în mod conspirativ, întrebarea „pentru ce?" se cuibărise în mințile ostașilor simpli și chiar ale multor grade de comandă, care în mod cinstit nu găseau elemente de justificare sinceră și dreaptă a prezenței lor la o mie și mai mult de kilometri distanță de hotarele patriei.

Printre ofițerii din comandamente circulau, cu destulă zgârcenie și sub diverse camuflări, zvonuri despre unele concentrări masive de forțe sovietice în acoperirile de pe Volga.

Recunoaşterile de aviaţie identificaseră o circulaţie intensă în spatele frontului sovietic, în special afluiri dinspre interior către front. Se degaja cu uşurinţă concluzia: în perspectivă, o contraofensivă sovietică.

În 15 sau 16 noiembrie, chemaţi[6] de la eşalonul Formaţiuni de servicii la Postul de Comandă al diviziei, ni s-a pus pentru prima dată în vedere – verbal – de către şeful de stat-major al diviziei[7] ca, începând din acel moment, formaţiunile de servicii să fie pregătite pentru o eventuală retragere.

Era deci prima oară când se pronunţa cuvântul „retragere", după o perioadă de mai mult de şase luni de operaţii ofensive duse cu succes, care imprimaseră un anumit mod de a înţelege războiul. Nu este greu de închipuit deci ce impresie putea să lase asupra noastră acea instrucţiune verbală ce se referea la „o eventuală retragere".

Care era, în spaţiu, situaţia noastră la acea dată? Serviciile Diviziei 20 Infanterie se găseau grupate în zona satelor Seti–Zîbenko, cu grosul în Seti. Acesta, un sătuc în stepă, locuit de calmuci, compus din câteva case mai arătoase, era aşezat pe ambele părţi ale unui pârâu, care, ca orice curs de apă mic, de stepă, în cea mai mare parte a anului avea albia seacă; ici-colo, câte un băltan cu apă stătută, necesară vitelor şi udatului grădinilor de zarzavat. În rest, căsuţe mici, doar cu o cameră pentru locuit şi un mic antreu în care, la unele gospodării, tronau cu simţământul de stăpân deplin vreo capră sau două-trei oi.

În imobilul cel mai încăpător se găsea instalată ambulanţa divizionară. În alte două-trei case mai răsărite se improvizaseră magazii ale Serviciului Intendenţă, ateliere, birouri înghesuite în câte un colţişor. Brutăria de campanie, compusă din elemente cu mobilitate redusă, ar fi dat cea mai mare bătaie de cap în cazul precipitării evenimentelor. Cuptoare grele, trase

[6] Subsemnatul şi maiorul Bălţăţescu Dumitru (nota S.G.).
[7] Locotenent-colonelul Pădureanu (nota S.G.).

cu două şi, la nevoie, trei perechi de boi fiecare, cu etape de zece kilometri pe zi, erau condamnate să cadă sigur pradă inamicului pe timpul retragerii. Şi totuşi nu s-a întâmplat aşa. Îngropate în malul abrupt al pârâului despre care am amintit înainte, au fost trase afară din hrubele respective, cu animalele de tracţiune – boii – şi puse în stare de mişcare.

În dimineaţa zilei de 19 noiembrie, sovieticii au dezlănţuit ofensiva generală pe întreg frontul Cotul Donului–Stalingrad, aplicând, ca formă de atac, dubla învăluire, cu efortul principal în Cotul Donului (la flancul stâng al armatei germane). Se ştie că asemenea formă de atac duce, dacă se dispune de forţe şi este bine pregătită, la încercuirea completă a obiectivului atacat.

Acest procedeu a fost aplicat până aici de nemţi, s-ar putea spune cu multă artă, şi sovieticii i-au simţit efectul pe propria piele, dar au tras şi învăţămintele necesare. Când l-au învăţat bine, mâncând bătaie, l-au aplicat cu aceeaşi măiestrie, chiar acelora de la care au avut atâtea necazuri. Ba se poate afirma că, elevul depăşindu-şi profesorul, examenul a fost trecut *magna cum laude*. Şi acum să revin la cum am văzut, cum am simţit, în mic, desfăşurarea evenimentelor.

În noaptea de 21/22 noiembrie – să fi fost ora 24.00 –, adormisem poate de o oră-două, când ne pomenim cu câţiva ostaşi nemţi dând buzna speriaţi în casa în care eram cantonaţi şi strigând: *Ruskii!* Casa în care eram cantonat cu întreg personalul Biroului 4 Servicii se găsea chiar la ieşirea din satul Seti, pe drumul spre gara Tinguta, gară de aprovizionare a diviziei noastre.

Ce se întâmplase? Un camion german cu câţiva ostaşi se deplasa în acea noapte spre gara Tinguta. Cu tot întunericul, mergând încet şi precaut, la circa un kilometru de la ieşirea din sat, au observat câteva siluete de tancuri în faţa lor.

Nemţii au făcut stânga-împrejur către sat, alarmând, totodată, posturile de luptă, care luaseră fiinţă chiar din ziua de 19

noiembrie, în cadrul celorlalte măsuri de alarmare și care erau dispuse la marginea satului, pe căile de acces. Câteva focuri de armă ne conving că tancurile au intrat în raza vizuală a posturilor.

S-a întâmplat ca la unul din aceste posturi să se găsească o piesă *brandt* de 120 mm și câteva proiectile, rămase cândva pe câmpul de luptă, de către ostași ai batalionului de marș al diviziei, cu care aceștia – mai în glumă, mai în serios – se exersaseră în funcționarea lui. Și acum a prins foarte bine, căci trăgând câteva lovituri cu el, zgomotul produs de explozii, auzit de cei din tancuri, i-a indus în eroare. Au dedus, probabil, că satul dispune de o apărare bine organizată – cu tot felul de armament – și i-a determinat să rămână pe loc până la ivirea zorilor.

Ei, bine, tocmai de acest timp s-a profitat din plin de tot ceea ce se găsea în sat: formațiuni de servicii, birouri etc. La adăpostul întunericului, fiecare element s-a sustras și scurs pe drumurile indicate în consemnul de retragere, având la dispoziție circa șase ore de mers, protejate de întuneric.

Astfel au fost salvate, în majoritate, formațiunile de servicii ale Diviziei 20 Infanterie de la căderea în încercuire, creându-se paradoxala situație de a se salva tocmai acele elemente cu mobilitate mai redusă și cu instruire sub semnul întrebării și de a se lăsa o divizie de infanterie să continue războiul fără formațiuni de servicii proprii.

N-a lipsit umorul nici chiar în acele clipe de tragică zbuciumare. După sosirea în țară a acelor fracțiuni, cuiva i-a fulgerat prin minte propozițiunea, care, lansată poate fără o intenție malițioasă, a prins și s-a transmis din gură în gură, ca un trist omagiu pentru victimele rămase în cerc: „De la Stalingrad nu s-au mai înapoiat decât boii"; aluzie făcându-se la docilele animale ce au târât până în țară grelele poveri ce alcătuiau brutăria de campanie.

Dar să revenim la Seti. Ceața inerentă timpului la care ne aflam, acțiunea de înșelare a posturilor de luptă, improvizate cu tătuci de la servicii și din subunitățile batalionului de marș, și-au atins ținta: au ținut pe loc tancurile inamice până către ora zece, când atmosfera a început să se limpezească și le-a dezvăluit adevărata stare de fapt. Dându-și seama de situația oarecum ridicolă în care s-au pus, la ora menționată mai sus, tancurile sovietice au început să înainteze în viteză către sat, trăgând din mers pe creasta din spatele localității, pe unde trebuia să ne retragem noi. Cine eram noi?

– circa 30 de ostași, care formaseră efectivul posturilor de luptă;

– ofițerii care încadrau Biroul 4 și Serviciul Intendență;

– gradații și ostașii furieri ai acestor elemente.

Un turism și un autobuz, cu motoarele sub presiune. Într-o clipă, totul s-a pus în mișcare și, în viteza maximă, ne-am strecurat printre obuzele care explodau peste tot, în față, în spate, lateral, trase de tanchiștii sovietici, din mers.

Am trecut însă peste creastă, ieșind astfel din raza vizuală și de tragere. Fusese un fel de fugă, ca la curse, și cu toate că era prima împrejurare ce ni se oferea nouă, celor din spatele liniei de luptă, de contact direct cu inamicul, n-am simțit fiorii pericolului; în afară de cele câteva explozii ale proiectilelor trase din tancuri, au lipsit celelalte elemente ale luptei: baraje de artilerie, secerări cu mitraliere, focuri de pușcă despre care nu știi niciodată de unde vin. Și totuși obolul a fost dat.

Un ofițeraș tânăr, rezervist, care comandase acele posturi de luptă despre care am vorbit, a fost singura victimă care și-a dat viața, încă înainte de a se părăsi satul. Lui i-a fost hărăzit de soartă singurul glonț inamic eficace.

Au rămas pe loc:

– trupul neînsuflețit al acestuia;

– ambulanța Divizionară cu întreg efectivul de medici și aparatura sanitară, cu răniții care s-au găsit la acea oră evacuați aici.

Aceasta a fost prima unitate din Divizia 20 Infanterie care a căzut în captivitate, în operațiunile de încercuire de la Stalingrad. Menționez, încă o dată, că a fost prima care s-a bucurat de această nefastă întâietate, fiind vorba de Divizia 20 Infanterie. Căci alte unități ce luptaseră în Cotul Donului, acolo unde s-a produs primul șoc, al aripii învăluitoare, au luat drumul prizonieratului încă din ziua de 19 noiembrie.

Pentru noi însă, cei care formăm subiectul acestor rânduri, se crease o situație de adevărat haos: nu mai știam nimic despre formațiile de servicii de care eram răspunzători și care luaseră drumul retragerii încă după ora 24, nu știam nimic despre situația diviziei, în general, despre linia frontului. În ceea ce mă privește, îmi amintesc destul de bine că n-am încercat o stare sufletească deosebită, derutantă, ci numai o ușoară deprimare. Prezența mea acolo, la acea dată, era supusă semnului întrebării.

Încă din luna septembrie aveam dreptul la concediu, conform instrucțiunilor timpului. În acest scop, înaintasem cerere – așa cum scria la carte. Un motiv în plus în îndreptățirea cererii era și faptul următor, care nu poate fi contestat cu niciun argument: în luna august se schimbase comandantul diviziei, general de brigadă Georgescu[8], ca unul care-și efectuase stagiul la comandă pe front, cu generalul de brigadă Tătăranu Nicolae[9],

---

[8] General de divizie (din 1942) Gheorghe B. Georgescu (n. 25 ianuarie 1887 – 1 octombrie 1954), comandant al Brigăzii 23 Mixte Litoral (1941), al Diviziei 20 Infanterie (august 1941 – iulie 1942), al Corpului 7 Teritorial (1945). Decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul", clasa a III-a (*n.red.*).

[9] Generalul de divizie (din 1942) Nicolae Tătăranu (n. 3 octombrie 1890 – 13 mai 1953), absolvent al Școlii Superioare de Război de la Paris (1923), subșef al M.St.M. (1941-1942), comandant al Diviziei 20 Infanterie (iulie 1942-ianuarie 1943), al Corpului 6 Armată (august-septembrie 1944) (*n.red.*).

ca unul ce avea nevoie de stagiu la comandă de divizie pe front. Se obişnuia în acele vremuri ca la asemenea schimbări noul comandant să facă unele înlocuiri în cadrele comandamentului, să-şi aducă elemente preferate şi să se lipsească de cei de care s-a servit vechiul comandant. Şi cu cât noul comandant era o figură mai proeminentă, cu atât preferinţele acestuia erau mai uşor satisfăcute de către Marele Stat-Major. Aşa s-a întâmplat în cazul de faţă. Era vorba doar de generalul Tătăranu Nicolae, despre a cărui personalitate nu rămân prea multe de spus, fiind prea bine cunoscut ca subşef al Marelui Stat-Major, *ante bellum*; faptele i-au încununat opera, şi asupra acestei afirmaţii vom reveni.

Conform procedeului de mai sus, la sosirea pe front şi-a adus şi o parte din echipa care-i va forma statul-major al Diviziei, şi anume:

– Locotenent-colonelul Pădureanu N.[10], ca şef de stat-major, în locul locotenent-colonelului Viscopoleanu[11], vechiul şef de stat-major;

---

[10] Locotenent-colonel Nicolae Pădureanu (7 decembrie 1899 –). A intrat în şcoala militară la 18 noiembrie 1916, fiind avansat sublocotenent la 1 iunie 1917, făcând parte din ceea ce s-a numit „promoţia războiului". Avansări ulterioare: locotenent – 1 octombrie 1919; căpitan – 15 februarie 1925; maior – 10 mai 1934, locotenent-colonel – 31 octombrie 1939. În perioada 1939-1941 (promoţia a 29-a), a urmat Şcoala Superioară de Război. A fost şef al Biroului Operaţii al Armatei 4 în bătălia Odessei, lucrând sub conducerea generalului Nicolae Tătăranu. A fost decorat cu ordinul „Mihai Viteazul", prin Decretul Regal nr. 3086 din 7 noiembrie 1941, pentru „deosebita pricepere şi devotamentul cu care a condus Secţia Operaţii a armatei în toate acţiunile, inclusiv în bătălia Odessei" (Colonel Eugen Ichim, *Ordinul militar „Mihai Vitreazul"*, Editurile Modelism&Jertfa, Bucureşti, 2000, p. 123.).

[11] Locotenent-colonel Romulus Viscopoleanu (13 septembrie 1896 –). Ofiţer de artilerie, a făcut parte din aceeaşi „promoţie a războiului", obţinând tresele de sublocotenent la 1 iunie 1917. El a avut acelaşi parcurs în carieră ca locotenent-colonelul Nicolae Pădureanu, cei doi fiind, în plus, şi colegi de promoţie la Şcoala Superioară de Război. Cariera militară: locotenent – 1 octombrie 1919; căpitan – 15 februarie 1925; maior – 10 mai 1934; locotenent-colonel – 31 octombrie 1939.

– Maiorul Bălțătescu Dumitru[12], care avea să mă înlocuiască pe mine la Biroul 4;

– Căpitanul David Gh.[13], destinat Biroului 3 Operații;

– Maiorul Binder[14], cunoscător al limbii germane, ca ofițer de legătură cu comandamentele germane

– și un plutonier, al cărui nume nu-l mai rețin și al cărui rol nu l-am înțeles niciodată; după atribuțiunile ce îndeplinea, un fel de ordonanță personală, deși nu cunosc să fi existat vreo prevedere în vreun regulament că un general de brigadă are asemenea drepturi. Dar vorba proverbului latin: „non licet bovis, quod licet Iovi"[15].

De ce am făcut această mică digresiune? Tocmai pentru a lămuri ceea ce am spus mai înainte asupra rostului meu acolo la data fatală. În locul meu, noul comandant își adusese înlocuitor. Dreptul la plecarea în țară, în concediu, îl aveam; necesar imperios, din cine știe ce cauze, nu eram, fiindcă din august și până în octombrie fusese destul timp pentru acomodarea celor nou-veniți cu frontul, cu unitățile etc. Ba chiar am observat că nu-i eram nici simpatic. Fiind un temperament mai retras – modest, dacă vreți –, calitate ce pentru un ofițer de stat-major era un defect după mentalitatea acelor timpuri, nu-mi plăcea să-i intru în suflet, să-i cerșesc atenția.

---

[12] Maior Bălțătescu Dumitru (16 august 1902 –). A absolvit școala militară la 1 iulie 1920, când a fost avansat la gradul de sublocotenent. Avansări ulterioare: locotenent – 1 iunie 1924, căpitan – 10 mai 1931; maior – 27 februarie 1939.

[13] Căpitan Gheorghe David (18 ianuarie 1909 –). A intrat în școala militară la 24 octombrie 1928, pe care a absolvit-o doi ani mai târziu, respectiv la 1 iulie 1930, cu aceeași dată fiind avansat la gradul de sublocotenent. La 10 mai 1934 a devenit locotenent, iar la 8 iunie 1940, căpitan.

[14] Maior Herman K. Binder (17 ianuarie 1902 –). A urmat școala militară în perioada 1918-1920, fiind înaintat sublocotenent la 1 iulie 1920, locotenent la 1 iunie 1924, iar căpitan la 15 aprilie 1933.

[15] Varianta corectă a proverbului latin este *„Quod licet Iovi, non licet bovi"* – „Nu tot ce-i este permis lui Jupiter îi este permis și unui bou (oricui)".

Şi, iată, aşa s-au întreţesut lucrurile, din care cauză, pe cererea de concediu a subsemnatului, generalul comandant N. Tătăranu a pus rezoluţia prin trei cuvinte, scrise mare şi apăsat cu mâna tremurândă de *delirium tremens*[16]: „Nu se aprobă". Fără nicio justificare, aceste trei cuvinte mi-au hotărât soarta pentru tot restul vieţii.

Nu mi-a aprobat mie plecarea în concediu, care, de fapt, tăiam frunză câinilor, toate sarcinile de şef al Biroului 4 Servicii fiind preluate de maiorul Bălţătescu D., ofiţer de stat-major capabil, cu vechime şi experienţă superioară mie. L-a trimis, în schimb, în concediu pe căpitanul N. Niculescu[17], şeful Biroului Operaţii, care oricum era mult mai necesar în comandament şi ale cărui sarcini au fost trecute asupra căpitanului David Gh., ofiţer tânăr şi în serviciul de stat-major, şi în stagiul de front.

Dar să reluăm firul de unde l-am întrerupt. În timp ce autobuzul cu ofiţerii Serviciului Intendenţă, furierii şi o parte din ostaşii ce luptaseră cu arma în mână s-a îndreptat spre Stalingrad, pe urmele formaţiilor de servicii, noi, cei doi ofiţeri ai Statului Major al Diviziei (subsemnatul şi maiorul Bălţătescu D.), am luat-o în direcţia opusă, spre nord, adică spre P.C. al diviziei. Era de datoria noastră să raportăm situaţia serviciilor şi, cum transmisiunile nu mai funcţionau încă din acea dimineaţă, a trebuit să ne deplasăm personal la P.C.

Dar mă întreb acum de ce noi doi? De ce şi eu, care nu mai aveam răspundere în sectorul serviciilor? De ce nu mă voi fi

---

[16] După alte surse memorialistice, generalul Tătăranu suferea de boala Parkinson, o maladie degenerativă a sistemului nervos (vezi Constantin Pantazi, *Cu mareşalul până la moarte. Memorii*, ed. de Al. V. Diţă, studiu introductiv şi note de A. Pandea, cuvânt-înainte de D. Pantea, Editura Publiferom, Bucureşti, 1999, p. 233).

[17] Căpitan Nicolae I. Niculescu (31 ianuarie 1902 –). A absolvit Şcoala Militară de Artilerie cu o durată de doi ani în anul 1923, la 1 octombrie fiind avansat sublocotenent. La 10 mai 1929 a primit tresele de locotenent, iar la 1 aprilie 1937 pe cele de căpitan. În perioada 1935-1937 a urmat Şcoala Superioară de Război.

urcat în autobuz, care a luat direcția cea bună, salvatoare pentru toți cei care s-au folosit de el? Da! N-am ales această cale. Şi dacă pentru cei care, citind aici, nu ar înțelege acest „de ce", sau îl înțeleg în felul lor, eu i-am simțit din plin înțelesul adevărat, sănătos, aşa cum a fost educația ce a născut acest înțeles. Mai lămurit voi fi în această privință când va veni vorba despre un alt episod.

Era ora prânzului când am sosit la P.C. De data aceasta, nu se mai gândea nimeni la masă, ca altădată. O atmosferă sumbră, ca la înmormântare, plutea peste tot. Generalul Tătăranu era mult mai copleşit de întorsătura evenimentelor decât ne aşteptam. Şi era explicabil, fiindcă situația generală a frontului în ansamblu era mult mai dezastruoasă decât ne-o închipuiam noi, şi despre care el avea informații pe care noi nu le cunoşteam.

Dar puținul timp cât am stat aici a fost suficient să ne edificăm. Pentru faptul că nu mai ştiam nimic despre formațiunile de servicii n-am primit nicio felicitare. Viitorul a arătat că, în ciuda acestei necunoaşteri, măsurile luate au fost foarte bune, chiar dacă am fi fost ironizați cu vreo expresie de felicitare –, şi că, aşa cum se obişnuieşte în asemenea împrejurări, timpul le-ar fi validat conținutul.

Am fost expediați în căutarea unităților şi am fost mulțumiți să plecăm, căci aici la P.C. nu se mai putea sta de vorbă cu nimeni. Şeful de stat-major şi ofițerul de la Biroul Operații țineau isonul generalului în psalmodia funebră ce cuprinsese comandamentul.

Ofițerul de la Biroul 2 şi ceilalți din compunerea P.C. erau trimişi în toate părțile, pentru a stabili legătura cu unitățile operative, a obține informații despre situația liniei de luptă. Cum transmisiunile nu mai funcționau, aceeaşi [stare de necunoscut] trona peste tot. Ba chiar aici mai rău, fiindcă dacă despre servicii se cunoştea partea inițială, a sustragerii de sub acțiunea

inamicului, a retragerii pe direcții stabilite și sub ocrotirea întunericului câteva ore bune de marș, despre unitățile din linia de luptă, despre traseul liniei de luptă nu mai știa nimeni nimic și se aștepta orice surpriză.

Astfel stând lucrurile, am pornit cu viteza pe care o permiteau drumurile locului, în direcția Kalaci, la podul peste Don, care acum devenise mirajul către care se îndreptau toate elementele ce formează spatele unei armate, care se cere degajat, iar ele salvate.

Ce forță descriptivă ar trebui să am ca să pot înfățișa imaginației cititorului sau ascultătorului un tablou cât mai apropiat de realitate? Atmosferă sumbră de toamnă înaintată, peste care se mai transpunea și aceea datorată căderii serii. Șoseaua spre podul de la Kalaci urma firul unei văi. Înaintea noastră, autovehicule, vehicule de toate felurile goneau spre podul salvator, pe care-l mai socoteau încă liber pentru trecere. În spatele nostru, același lucru, și noi în această îngrămădeală, cu turismul care încă ne servea cu credință, târâți de iureșul lui *Sauve qui peut*[18] și cu speranța că vom da de vreun element al formațiilor noastre de servicii.

Pe colinele care însoțeau, paralel, de ambele părți, șoseaua, pe cât mai permitea luminozitatea serii, un du-te-vino continuu, șerpuiau în ambele sensuri coloane de toate felurile, a căror identitate rămânea sub semnul întrebării pentru noi cei de pe șosea. Când mai aveam circa 10 km până la pod, toți cei care mergeam spre el am fost opriți de elemente care ajunseseră până la trecere, dar o găsiseră interceptată de sovietici și făcuseră cale întoarsă. Acum, acel du-te-vino devine și mai pronunțat.

Un observator neinfluențat de gravitatea situației ar fi avut în fața ochilor scena unui mușuroi de furnici, de la care pornesc mai multe dâre – ați văzut vreodată drumuri de furnici

---

[18] „Se salvează cine poate" (lb. franceză).

în jurul muşuroiului? – şi pe care şiruri de asemenea insecte mărşăluiesc în ambele sensuri. Iar cum cineva le interpune un obstacol pe potecuţele lor, se produce o viermuială, o zăpăceală, întocmai ca aceea care ni se prezenta ochilor noştri atunci.

Când întunericul nopţii a cuprins toată firea, toată această viermuială era vizibilă în fasciculele luminoase ale farurilor. Se poate spune că asistam la un spectacol *sui generis*. Din depărtare, farurile ca nişte focuri de licurici în noapte. În apropiere, coloane de soldaţi în şir indian mişunau în toate părţile. Ciudată feerie!

Întunericul nopţii, brăzdat peste tot ca de fulgere persistente, îşi găseşte de astă dată refugiul în sufletele noastre, în minţile noastre. Abia acum ne dădeam seama cât de gravă era situaţia, dar nu ne rămânea nimic mai bun de făcut decât să căutăm un loc pentru odihnă. Orbecăiala pe timp de noapte era, de altfel, şi periculoasă. Dar, în asemenea împrejurări, nu se stă prea mult pe gânduri.

În primul sat şi la prima casă ne-am constituit musafiri, poate cei mai nepoftiţi musafiri la care se poate aştepta cineva, căci locuitorii satelor intuiseră destul de bine situaţia. Şi dacă în sinea lor aşteptau cu nerăbdare oaspeţi, apoi nu noi eram cei aşteptaţi. Dar, fiindcă, deocamdată, cei dragi lor şi aşteptaţi nu sosiseră, de voie, de nevoie, a trebuit să înghită încă o noapte prezenţa noastră.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, în ziua de 22 noiembrie 1942, ne-am înapoiat la P.C. al diviziei tot atât sărac informaţi ca şi în ajun. Se deducea însă că, niciunul din elementele ce făcuseră obiectul căutării noastre [nefiind găsite], acestea reuşiseră să se salveze şi, cel puţin deocamdată, să le considerăm în siguranţă.

Dar astfel stând lucrurile, se crease o situaţie foarte precară. O mare unitate – Divizia 20 Infanterie – prinsă în cleştele care se prefigura în cursul zilei de 22 noiembrie prin încercuirea

definitivă, rămânea totuşi în acţiune, lipsită complet de spatele care să-i asigure viaţa şi lupta. Chiar şi din trenurile regimentare, unele au reuşit să scape în afara cercului.

Îmi amintesc – parcă lucrurile s-ar fi petrecut azi – cuvintele cu care ne-a primit locotenent-colonelul Pădureanu la P.C.: „O să vă mănânce Curtea Marţială că aţi lăsat divizia fără servicii!". Este foarte adevărat că tonul cu care a emis ameninţarea a fost lipsit de marca convingerii. Şeful de stat-major era om cu multă judecată, şi pentru cei care-l cunoşteau nu era greu să descifreze semnificaţia spuselor lui.

Ştiu că i-am răspuns prompt, cam cu aceste cuvinte: „Dacă se va întâmpla aceasta, cred că nu pedeapsă ne va veni de la Curtea Marţială, ci felicitări". Am spus aceasta, fiindcă aveam presimţirea că cei care scăpaseră din cingătoarea cercului erau salvaţi, iar noi, cei rămaşi acolo, eram pierduţi.

Aşa precum a şi fost. De altfel, aceasta a fost singura imputare ce ni s-a făcut, căci, în zilele imediat următoare, realitatea venea să confirme dreptatea spuselor mele: Singurele elemente salvate din Divizia 20 Infanterie au fost formaţiile de servicii, ale căror activitate şi situaţie au fost sub conducerea şi răspunderea mea.

Între timp, în zilele de 22 şi 23 noiembrie, cele două braţe învăluitoare ale armatei sovietice îşi dăduseră mâna. Şi iată cum ne găsirăm o armată întreagă[19], plină de înfumurarea unui ţel şi a unei ideologii deplasate, prinsă în braţele unui cleşte, care avea să rămână, în cunoştinţa viitorului, sub numele de CERCUL de la STALINGRAD.

Acesta avea să traseze începutul sfârşitului marei aventuri în care a atras omenirea un nebun, aşa după cum l-au caracterizat toţi cei care s-au crezut îndreptăţiţi şi în măsură să-l caracterizeze pe Hitler, după război; dar care n-au cutezat să

[19] Armata 6 germană şi resturi din diviziile române din Cotul Donului, care au căzut ca musca în lapte în încercuire (nota S.G.).

pozeze în asemenea eroi înainte de a se ajunge la declanşarea prăpădului, să facă toate eforturile posibile, să se unească pentru a-i contrabalansa puterea şi a-l împiedica să treacă la înfăptuirea planului lui.

Suntem în cercul de la Stalingrad. Odată trecut iureşul, ne dezmeticim. Începem să ne dăm seama de realitate. Încercuirea săvârşită, grosul armatei sovietice îşi continuă ofensiva, în urmărirea inamicului în derută. Sunt lăsate şi vor mai fi aduse din interior forţe necesare pentru strângerea cercului. Şi pe încetul, cu eforturi şi sacrificii imense, se va ajunge la lichidarea lui. De acum, noi eram pradă sigură; timpul şi alţi factori vor uşura sarcina comandamentului sovietic.

Şi de data aceasta, ca şi în alte situaţii consemnate în istorie, acţiunile militare de proporţii au fost bine sincronizate de ruşi cu credinciosul lor aliat de totdeauna, „generalul Iarnă". Încă din luna octombrie, pe acele depărtări începe să cadă zăpada, ce atinge din primele zile grosimea de 30-40 cm, şi care, odată aşternută, nu mai părăseşte solul decât la începutul lunii, anul viitor. Gerul, care în mod obişnuit se joacă cu cele minus 25-30°, o tasează şi-i validează stăpânirea fără drept de apel pe toată această durată.

Suntem la peste 1 000 km depărtare de patrie. O infimă insulă, născută din frământatele seisme sociale, în mijlocul unui ocean tulburat de existenţa nedorită a acestora şi ale cărui valuri furioase o vor izbi neîncetat, o vor măcina cu încetul până la completa fărâmiţare (subliniere în textul original – n.ed.).

Dacă şi până aici legătura precară cu patria ne învăţase să aşteptăm cu nerăbdare veşti de la cei din ţară, de aici înainte ne vom mulţumi cu şi mai puţin. Prin radio vom asculta ştiri, cu avioanele încă va mai sosi corespondenţă. Pentru început, alimentele din depozitele de front ale armatei germane ne dădeau oarecare linişte. Înlocuirea consumului rezervelor a revenit aviaţiei, singurul mijloc de transport posibil peste linia

frontului. Dar şi acest mijloc a devenit din ce în ce mai dificil. Aviaţia sovietică obţinuse superioritatea aerului, transporturile pe calea aeriană nu mai erau posibile decât pe timpul nopţii. Şi, într-adevăr, de cum se lăsa întunericul şi până în zori, era un continuu du-te-vino, pe care atunci, poate sub impulsul nostalgiei, l-am comparat cu mersul tramvaielor în capitală.

Dar în acest mod este foarte greu să aprovizionezi o armată, distanţa de bazele de aprovizionare şi condiţiile atmosferice, toate ne erau potrivnice. Pe măsură ce timpul trecea, situaţia tactică se modifica şi ea; frontul se deplasa zilnic către vest, eliberând zeci, sute de kilometri din teritoriul sovietic. Noi, cei încercuiţi, rămânând pe loc, s-ar putea spune că mergeam înapoi, în sens invers, distanţa între noi şi ai noştri se mărea.

Un timp, trupele sovietice de încercuire nu s-au ocupat de lichidarea noastră. Pe lângă faptul că constituiam o pradă sigură, efortul în organizarea urmăririi şi distrugerea rezistenţei pe care trupele hitleriste încercau să o opună în retragere formau misiunea principală a ruşilor. Şi totuşi, în acest timp – ca la carte –, s-a încercat o despresurare[20]. Cum? Aşa după cum am

[20] Operaţia „Wintergewitter" („Viscolul") a fost declanşată de Grupul de Armate „Don", condus de feldmareşalul Erich von Manstein, la 12 decembrie 1942. Lovitura a fost dată de-a lungul căii ferate Kotelnikovo-Aksai, scopul, într-o primă fază, fiind forţarea râului Aksai şi crearea de capete de pod la nord de cursul de apă. Ulterior, Corpul 57 Blindat a continuat înaintarea pe direcţia Şestakovo–Vasilievka pentru a ajunge pe aliniamentul râului Mîşkova. Regrupându-şi forţele, el urma să-şi continue acţiunea spre Karpovka (25 km vest de Stalingrad), în cooperare cu o altă grupare ce urma să se constituie în zona Tormosin. Cu destule greutăţi, marile unităţi blindate germane au ajuns în seara zilei de 20 decembrie 1942 pe aliniamentul râului Mîşkova, realizând un cap de pod la Vasilievka. Până la gruparea de forţe încercuită mai erau 48 km. Era necesar ca şi forţele ce se aflau în cerc să încerce o străpungere, variantă studiată de comandamentul Armatei 6 germane. Paulus nu şi-a asumat însă riscul unei asemenea acţiuni, argumentul invocat fiind lipsa carburantului (resurse existau numai pentru 30 km). Anterior, Hitler interzisese Armatei 6 germane să întreprindă acţiuni de ieşire din încercuire.

spus: „ca la carte". Dar cum nici după carte nu ies lucrurile întotdeauna aşa cum trebuie – căci un alt proverb spune că „nu întotdeauna socoteala de acasă se potriveşte cu cea din târg" –, pasienţa nu a ieşit nici de data aceasta.

Pe la începutul lunii decembrie sau poate ianuarie 1943 – după atâţia ani este greu să-mi reamintesc cu precizie datele – s-a încercat străpungerea încercuirii de către noi, forţele încercuite, concomitent cu o încercare din afară. Dinspre sud, grupul de forţe mecanizat „von Manstein"[21], cu misiunea de a înainta spre Stalingrad, trebuia să dea peste cap orice rezistenţă ce ar fi întâlnit pe direcţia spre obiectiv şi sincronizând acţiunile de atac din afară cu ale trupelor încercuite, să se obţină despresurarea acestora.

Ce relaxare a stăpânit spiritele noastre, ale celor din cerc, în ziua când trebuia să se întâmple minunea şi cât de repede

---

Ultima şansă de salvare a grupării încercuite a fost ratată şi din cauza progresiei foarte rapide a trupelor Frontului de Sud-Vest sovietic spre Rostov, care ameninţa să intercepteze comunicaţiile Grupului de Armate „Don", cât şi ale Grupului de Armate „A" din Caucaz. La 23 decembrie 1942, contralovitura grupării de forţe de la Kotelnikovo a fost suspendată.

[21] Erich von Manstein (născut von Lewinski la 24 noiembrie 1887, Berlin; d. 9 iunie 1973, Irschenhausen, Bavaria superioară) a fost unul dintre cei mai capabili generali germani din cursul celui de-al Doilea Război Mondial. A avansat în cariera militară până la gradul de feldmareşal, obţinut în anul 1942, după cucerirea Sevastopolului. A avut o contribuţie esenţială la conturarea planului de operaţii al Wehrmachtului împotriva Franţei (mai 1940), care a permis o victorie rapidă şi strălucitoare (Vezi Karl-Heinz Frieser, *Mitul Blitzkrieg-ului. Campania Wehrmacht-ului în Vest 1940,* traducere: Augustin Văduva, revizia traducerii şi stilizare: Radu Voinescu, Editura Militară, Bucureşti, 2010, p. 88-126). A comandat, pe rând, Corpurile 38 Armată (1940), 56 Blindat (1941), Armata 11 (1941), Grupurile de Armate „Don" şi „Sud" (noiembrie 1942-martie 1944). A fost luat prizonier de forţele britanice (1945), a fost judecat şi condamnat de un tribunal britanic la 18 ani de detenţie, dar a fost eliberat în 1953. În perioada 1953-1960 a fost consilier oficial al guvernului federal german. (Detalii în Benoît Lemay, *Erich von Manstein. Le stratège de Hitler*, Perin, Paris, 2006)

s-a spulberat această singură speranță! Căci dacă în interiorul cercului totul era pregătit pentru reușita operațiunii – trupele de încercuire mai erau încă în stare ca să încerce un atac din interior. Grupul „von Manstein" nu și-a putut îndeplini misiunea. Sovieticii au avut forțe cu care să contracareze planul de despresurare; trupele mecanizate ale lui von Manstein au fost oprite și respinse, iar noi, cei din interior, care ne făcuserăm bagajele și așteptam numai momentul de a răbufni, umflați de speranțe ca un balon, ne-am dezumflat dintr-odată, întocmai ca balonul răsuflat.

După această încercare, au început și rușii să ne trateze cu mai multă atenție. În definitiv, rămăsesem ca un fel de „cui al lui Pepelea" în spatele lor, trebuia terminat odată cu el. Forțele de încercuire le vor fi necesare în marea contraofensivă în care erau angajați. Poate că ei au sperat la o predare a trupelor încercuite, că acestea, înțelegându-și situația, să nu mai sacrifice atâtea vieți în mod inutil, când tot la acest rezultat se va ajunge. În acest sens, s-au dat și ultimatumuri, dar situația nu s-a înțeles, sau poate alte motive pe care nu le-am înțeles eu au dictat altă atitudine. Și astfel, atacurile pe întregul front încercuit s-au întețit în fiecare zi, ducând la acea stare de măcinare a forțelor de ambele părți. Numai că, pe când ale atacatorului se împrospătau mereu, ale noastre se topeau văzând cu ochii.

Și în ce condițiuni se acționa? Suntem în lunile decembrie-ianuarie, deci în miez de iarnă. Cu fiecare atac, cercul se strânge. Suntem împinși spre centru, siliți să scobim alte adăposturi în pământul înghețat bocnă. Dacă se mai puteau numi adăposturi niște zgârieturi superficiale. Și mantia aceea de zăpadă imaculată, pe toată întinderea cât putea vedea ochiul își schimba strălucirea numai în urma atacurilor. Atâtea leșuri rămâneau presărate, ca niște pete negre pe luciul strălucitor, încât bilanțul acțiunii, morții, se putea număra de la distanță, stând pe loc.

Şi gerul... gerul acela de -25° şi mai mult parcă-mi îngheață şi acum inima când mă întorc cu gândul la el. Pentru a ajuta imaginația celor care, întâmplător, ar citi aceste file, mă servesc numai de două din multiplele scene văzute de mine şi, desigur, şi de alții care au supraviețuit, dar pe care poate nu le-am asociat momentan situațiilor similare scrise şi păstrate în istorie.

Aşa-zisul Birou 4, care acum nu-şi mai avea niciun rost (rămăşițele unităților Diviziei 20 Infanterie îşi pierduseră ființa organizatorică, ele fiind încadrate ca fracțiuni în unitățile germane de la care primeau muniții, alimente şi tot ce trebuie pentru trai şi luptă), îşi păstra totuşi caracterul de al II-lea eşalon al P.C. Încercam să mai ținem o evidență a efectivelor.

La vreo 2 km depărtare de P.C. Eşalonul I, într-o haltă de cale ferată, al cărei nume – Basaguna – mi l-am reamintit cu greu, în care s-a instalat şi un post sanitar, stăteam de poveşti zi şi noapte, pentru a face să treacă într-un fel timpul de o monotonie ucigătoare, întreruptă doar de urletul viscolului şi de exploziile proiectilelor. Paralel cu calea ferată era şi o şosea pe care ruşii o băteau cu artileria grea, deşi pe ea nu circula niciun sufleţel. În acest decor, noi găseam momentul să ne închipuim, cum va fi în curând, când încolonați într-un jalnic convoi, vom lua drumul „...". Şi ca şi cum n-ar fi fost vorba chiar de noi, încercam să legăm conversații pe seama acestei situații.

Ei bine! Pornisem să spun despre o scenă care ilustrează grozăvia iernii din acele ținuturi. Trebuia să duc la P.C. (Eşalonul I) o situație. Da! Încă mai făceam situații, era singura noastră activitate, care ne mai umplea din timp.

Pe întinsul alb-strălucitor până la lăcrimare, nicio pată, niciun punct care să strice acest decor obositor. Părtiile adânci şi înguste nu te lăsau să greşeşti drumul, iar din loc în loc, acoperite de zăpadă şi vizibile numai când ajungeai în apropiere, se iveau ca nişte grupuri statuare tablouri aidoma celor pe care le văzusem în poze şi despre care citisem într-o carte ce-mi că-

zuse în mână încă pe când eram copil. Este vorba de Campania din 1812 a lui Napoleon, soldată cu dezastrul marii armate[22]. Nu mai ştiu cărui autor îi aparţinea, căci la vârsta aceea nu-mi dădeam seama de valoarea unei cărţi. Ştiu că era o carte cu filele din hârtie velină; o prezint acum în forma în care au recepţionat-o puterile mele atunci; era scrisă în stil istoric uşor şi conţinea foarte multe pagini ilustrate. Acestea completau cum nu se poate mai bine înţelegerea textului. Aşa se explică de ce miau rămas întipărite în minte cu atâta claritate, încât parcă le am şi acum în faţa ochilor. Luptele de la Borodino, trecerea peste Berezina, coloana de spectre omeneşti, înfăşurate în mantale şi răsucite de izbucnirile viscolului. Iar ca punct culminant al acelor reprezentări, doi ostaşi zgribuliţi până la desfigurare, înghesuiţi în pântecele spintecat şi golit de măruntaie al unui cal care de-abia îşi dăduse sfârşitul. În excavaţia încă aburindă, îşi căutaseră cei doi ostaşi prelungirea agoniei.

Un tablou aproape identic mi se prezenta mie acum. Într-o vâlcea, la 10-15 m lateral de poteca ce mă ducea către P.C., în

[22] Campania lui Napoleon în Rusia a avut loc între 23 iunie şi 12 decembrie 1812. „Marea Armată" (*Grande Armée*) avea 691 500 de militari, la care s-au mai adăugat 80 000 de membri ai gărzii naţionale, mobilizaţi pentru apărarea Marelui Ducat al Varşoviei. Armata rusă era inferioară numeric, cifra cea mai utilizată fiind de circa 500 000 de militari. Comandamentul rus, a utilizat cu succes apărarea strategică, distrugând totul în calea armatei franceze. Cea mai sângeroasă bătălie a fost cea de la Borodino (7-8 septembrie 1812). Napoleon a ocupat Moscova, a dat foc oraşului, dar nu a obţinut capitularea armatei ruse. A fost nevoit să dispună retragerea, care s-a efectuat în condiţii deosebit de grele din cauza atacurilor permanente a trupelor ruse şi climatului foarte aspru. Marea Armată a fost distrusă, doar circa 22 000 de militari reuşind să se salveze. În istoriografie există o bogată literatură ce analizează comparativ cele două companii decise de Napoleon şi Hitler. A se vedea în acest sens Grigore Gafencu, *Preliminariile războiului din Răsărit. De la Acordul de la Moscova (21 august 1939) şi până la ostilităţile din Rusia (22 iunie 1941)*, Cuvânt-înainte de Teodor Baconschi, traducere din limba franceză de Andrei Niculescu, prefaţă, note şi indice de Laurenţiu Constantiniu, Curtea Veche, Bucureşti, 2011 (ediţie bilingvă româno-franceză).

troianul de zăpadă, o gură neagră, amintind de intrarea unei peşteri, mă determină să iau în piept dealul de zăpadă înăsprită de ger şi să mă abat din pârtie. Un stârv de cal cu pântecele deschis, golit şi el de toate măruntaiele; lângă el, două cadavre, doi ostaşi. Firul vieţii lor se terminase aici. Poate că îşi căutaseră şi ei salvarea – ca şi cei despre care am amintit mai sus – spre cavitatea cadavrului deja îngheţat al animalului. Sau poate – hămesiţi de foame – au încercat să-şi potolească cu ce pot rupe din el. Se vede că istovirea i-a trecut însă în lumea drepţilor, în visurile fericite ale celor morţi prin îngheţ.

Şi pentru că veni vorba de unul din animalele pe care obişnuim să le considerăm nobile, se cuvine să spun ceva şi despre soarta lor. Frumoşii cai ai unităţilor de cavalerie şi artilerie au fost în cele din urmă sacrificaţi până la ultimul, zveltele lor trupuri fiind transformate în salamuri şi cârnaţi, câştigând astfel dublul merit de eroi.

După cât îmi amintesc, după Primul Război Mondial, s-a ridicat câte un glas pentru jertfa acestor animale – şi pe undeva, mi se pare, şi câte un monument. După cel de-al Doilea Război Mondial, frământările sociale se pare că nu mai lasă timp omului spre asemenea gânduri şi fapte. Tabloul celor doi ostaşi mi-a readus aminte istoria citită odinioară, în copilărie, şi care de atunci mi-a rămas vie în memorie.

Am plecat mai departe. Eu, un punct negru care se mişcă pe o întindere nesfârşită şi albă. Extraordinar de albă şi obositoare pentru ochi. Deodată, în faţă cam la 50 m, apare ceva greu de definit la prima vedere. Ceva ce se înalţă încet deasupra giulgiului de zăpadă şi care pare din domeniul iluziei optice. Încă două-trei asemenea vedenii se înalţă uşor, ca trase de o mână nevăzută din adâncul zăpezii.

De-abia acum, aproape de tot, se conturează clar siluetele, care nu erau altceva decât oameni, ostaşi din unităţile unei divizii ce era sortită să-şi încununeze opera cu cel mai tragic

sfârşit. Apariţia acestora a fost indiciul că, pe undeva, aproape, se ascunde sub stratul de zăpadă adăpostul P.C. Ei nu erau altceva decât ostaşii care deserveau comandamentul (agenţi, furieri, grupe de securitate etc.).

Scârţâitul paşilor mei pe zăpada îngheţată ajunsese la urechile lor, şi aşa cum stăteau ghemuiţi în fundul adăposturilor individuale, scoseseră capul, unul câte unul, deasupra orizontalei albe. Modul cum arătau la faţă, cum se înălţau din acea albeaţă sclipitoare semăna a ceva fantastic, din basme: nişte chipuri scofâlcite, mânjite peste tot de funingine, aidoma unor coşari după ce au măturat hornurile. Doar ochii şi dinţii stricau acea monotonie cromatică[23], mai ales ochii aceia din a căror privire abia se mai degajau sclipiri omeneşti. Gerul şi foamea îi transformau cu încetul în cadavre vii, până în momentul când îşi dădeau sufletul. Căci mulţi erau găsiţi îngheţaţi în micile caverne de troglodiţi.

Pentru ca să nu uit, am asociat această scenă, încă de atunci, cu o alta trăită poate de oricine, care a avut ocazia să meargă toamna pe un câmp de pe care s-a ridicat recolta de grâu. Din loc în loc îţi apar în faţă, din gropile ce împânzesc unele porţiuni, nişte făpturi mici, cu siluete delicate, ce nu îndrăznesc să scoată la suprafaţă decât jumătate de corp. După ce sfredelesc împrejurimile cu privirea, se hazardează să părăsească complet micile viziuni, în căutarea grăunţelor rămase de la secerat.

Din când în când se opresc, ridicaţi pe picioarele dinapoi, pentru a se asigura că nu sunt pândiţi de vreo primejdie. Aceştia sunt popândăii, animale din familia rozătoarelor, cunoscuţi de popor sub acest nume. Dar cât de graţioşi apar ei în mijlocul unei naturi îmbălsămate de mirosul rodului abia cules, în comparaţie cu acele fantome umane îngropate în nămeţi.

[23] Tot ce era cauciuc la maşinile scoase din funcţiune era singurul combustibil, care dădea un pic de căldură şi nori de fum (nota S.G.).

Altădată, mergând pe un drum pentru vehicule, aveam să întâlnesc alt tablou, nu tot atât de macabru, dar destul de elocvent în privința dușmăniei gerului și a stării de slăbiciune în care se găseau ostașii. De astă dată este vorba de soldați germani.

Un autocamion tras puțin pe dreapta – atât cât permiteau nămeții – cu capota motorului ridicată, sub care, aplecat, meșterea ceva șoferul. Cel puțin așa părea de la oarecare distanță. Când am ajuns lângă el, iar starea de nemișcare m-a atras, am avut în fața ochilor cadavrul înghețat al ostașului, aplecat pe motor și cu mâna pe bujii. Lucrând pentru a remedia defecțiunea ce-l imobilizase în mijlocul câmpului, îl toropise înghețul și-și dăduse sfârșitul, încet, pe nesimțite, încât poziția normală în care lucrase nu era cu nimic deformată.

Au sosit Sărbătorile Crăciunului. Pentru cei mai mulți, dacă nu chiar pentru toți, era pentru prima dată când ne găseam aruncați undeva, departe de căldura, dragostea și fericirea pe care credința, concepția și tradiția neamului nostru românesc le aduceau în fiecare cămin, pe acele timpuri.

Au trecut acele sărbători în timpul cărora, seara, la lumina lumânărilor, în acele grote de troglodiți despre care am vorbit mai înainte, doar gândurile încărcate de nostalgie au făcut punte între noi, cei de acolo, și ei, cei dragi fiecăruia, din patrie. Pe ici, pe colea, s-a primit câte o scrisoare, cu avioanele care mai reușeau să ajungă până la noi.

Dar după Anul Nou (1 ianuarie 1943), comandamentul sovietic, sătul de atâta tergiversare, a hotărât să termine cu acel ciot care-i imobiliza o parte din forțe și se încăpățâna să ființeze cu neobrăzare acolo, în inima Rusiei, un fel de buboi copt în spatele frontului.[24] În acel scop, trece la acțiuni ofensive

[24] Planul de operație pentru lichidarea grupării germane a fost definitivat la 9 decembrie 1942 și a purtat denumirea de cod „Inelul". El prevedea scindarea grupării încercuite prin lovituri date spre centrul ei din direcții opuse și apoi lichidarea ei pe părți. Din cauza contraofensivei Grupului de Armate

mai închegate, prin care presează și împinge zilnic dispozitivul apărării către Stalingrad, orașul care va forma un buzunar ce ne va înghiți pe încetul.

Insula noastră se micșora văzând cu ochii, înghițită de valurile atacatoare. Își poate oricine imagina că, odată părăsită o poziție, instalarea pe o alta mai înapoi implica părăsirea unor adăposturi – așa superficiale, cum se putuse lucra în pământul înghețat – și făcute altele pe noua linie de apărare. Or, starea de epuizare în care se găseau luptătorii nu mai făcea posibile asemenea eforturi.

Începe să se contureze deznodământul: unitățile se dezmembrează, comandamentele, așișderea. Ultimul aerodrom pe care se mai putea ateriza și decola, la Pitomnik, lângă Gonciara, intrase sub bătaia artileriei sovietice, iar peste 1-2 zile va cădea în mâna acestora.

S-a întâmplat acum un fapt, sau poate mai corect o faptă, săvârșită de generalul Nicolae Tătăranu, comandantul Diviziei 20 Infanterie. Am fost tentat să numesc fapta ce o voi relata mai jos un eveniment. Dar m-am răzgândit. Fapta săvârșită de acel general, condamnată de opinia publică și de tradiția ostășească, în general, îmi pare că nu ar cadra cu sensul cuvântului „eveniment". Mie cel puțin îmi pare că prin acest termen i-aș acorda cinstea unei oarecare importanțe, ceea ce nu merită.

Eu totuși mă voi opri mai mult asupra acestui fapt, fiindcă-i cunosc desfășurarea reală și cu toate că admit respectarea vechiului proverb latin *De mortuis nihil nisi bene*[25], pentru

---

„Don", planul nu a putut fi materializat. El a fost revizuit și pus în aplicare la 10 ianuarie 1943, după ce Paulus refuzase, anterior, ultimatumul sovietic. La 26 ianuarie 1943, sovieticii au reușit să scindeze forțele încercuite în două grupări. Gruparea de sud, condusă de Paulus, a fost lichidată la 31 ianuarie 1943, iar cea de nord, aflată sub comanda generalului Karl Strecker, a capitulat două zile mai târziu, respectiv la 2 februarie 1943.

[25] „Despre morți numai de bine". Expresia este atribuită lui Chilon din Sparta, unul dintre cei șapte înțelepți ai antichității elene (Vezi Virgil Ma-

respectul adevărului, sunt încredințat că mi se va ierta păcatul dacă n-am putut rămâne consecvent proverbului.

Pentru a se înțelege ce gândesc când spun astfel, sunt nevoit să fac o scurtă incursiune în domeniul educației militare. În toate timpurile, militarii de carieră au fost și sunt îmbuibați, pe lângă cunoștințele specific profesionale, cu o serie de principii etice, a căror respectare se confundă cu însăși strălucirea uniformei. Cuvintele cinste, onoare, cavalerism, patriotism, naționalism reprezintă sfera unor noțiuni care-și au ponderea lor în acea strălucire. Asupra tuturor acestora, comportarea de ultim moment a personajului despre care ne amintim acum a lăsat pete ce nu se vor șterge decât odată cu dispariția completă a generației participante la al Doilea Război Mondial. Prea s-a vorbit mult atunci și se vorbește încă și acum, ori de câte ori se ivește ocazia, despre modul cum și-a rezolvat situația personală generalul N.T[26].

Suntem în ziua premergătoare celei în care urma să cadă aerodromul de la Pitomnik, ultimul, după cum am spus mai înainte, pe care se mai putea ateriza și decola. La amiază, maiorul B.D.[27] a fost chemat la P.C. al Diviziei. Nu eram siguri de ce, deși presimțeam: transpirase câte ceva din intenția comandantului. În dimineața aceleiași zile, sau cu o zi înainte – nu-mi amintesc exact –, generalul N.T. se prezentase la feldmareșalul Paulus. De la nemții din detașamentul de legătură, cu destulă zgârcenie scăpase zvonul că generalul ceruse feldmareșalului încuviințarea să plece în țară. Cum va fi justificat această hotărâre a rămas cunoscut numai acestor două personaje.

Oare așa trebuia procedat? Ca și cum Divizia 20 Infanterie română ar fi fost o unitate de mercenari, care nu mai avea ni-

tei, *Dicționar de maxime, reflecții, expresii latine comentate*, Editura Scripta, București, 1998, p. 58).

[26] Nicolae Tătăranu (nota S.G.).

[27] Bălțătescu Dumitru (nota S.G.).

cio relație de subordonare cu statul patern! Or, situația nu era aceasta. Cine ar vrea să facă proces ar dovedi ușor care era calea de urmat. La scurta convorbire pe care a avut-o cu comandanții de brigadă, comandanții de regimente și câțiva ofițeri din statul-major, generalul T.N. i-a anunțat pe aceștia – ca și cum n-ar fi avut nicio obligație prin care să-și justifice hotărârea – că va pleca în următoarele ore, în țară.

Era pur și simplu o abdicare de la funcție, o sustragere de la îndatoririle predicate cu atâta sfințenie – în timp de pace – de acei cărora țara le încredința sfânta și nobila misiune de aleși între aleși: instructori, profesori, educatori ai cadrelor militare. Acea spumă sau cremă, cum le plăcea să fie numiți, ofițerii de elită, din care a făcut parte și generalul Tătăranu, ba chiar ca parte a leului.

Eu n-am participat la acea ședință. De unde știu în detaliu cum s-a desfășurat acțiunea? Iată de unde; reiese din cele spuse până aici că, încă din august, eram în poziție de ajutor al șefului Biroului 4 Servicii, maior Bălțătescu D. De la început s-au stabilit între noi relațiuni mai afectuoase decât cele dintre șef și subaltern. Maiorul B.D. s-a convins de inutilitatea mea în acel comandament, el luându-și funcția și rolul în serios, iar capacitatea și calitățile lui nu-i impuneau nevoia unui ajutor. Pe de altă parte, pot spune că, fiind și om cu suflet, înțelegea nedreptatea ce mi se făcuse prin ținerea mea fără niciun rost în acel comandament; îmi simțea năduful, uneori nemaiputându-și reține compătimirea. Ajunsesem să fim foarte buni prieteni. Eu i-am simțit grija protectoare ca pe a unui frate mai mare.

Ei, bine! Când a venit acesta de la ședința cu pricina, n-am văzut niciodată un om mai dezolat. S-a așezat pe scaun, obosit, dezgustat, amărât, ca atins de o mare nenorocire. Fără nicio introducere, mi-a spus: „Stane, pleacă domnul general". Și-mi povestește pe scurt cum a obținut încuviințarea de la coman-

dantul german. Va lăsa comanda diviziei[28] colonelului Dimitriu Romulus[29], comandantul brigăzii de infanterie. Gurile rele au clevetit despre o promisiune solemnă că, odată ajuns în țară, generalul Tătăranu va pune în mișcare toată influența sa pentru a i se acorda colonelului D.R. gradul de general și Ordinul „Mihai Viteazul". În aceeași situație și de față fiind colonelul Brătescu[30], comandantul Diviziei 1 Cavalerie, care a primit aceleași promisiuni, sacrificiul fiind similar. Cei doi colonei,

[28] De altfel, pentru a-i fi mai ușoară justificarea abdicării de la datorie, cu doar câteva săptămâni înainte luase ființă Comandamentul trupelor române, sub comanda generalului Tătăranu, comandament care nu-și avea niciun rost. Era dovada premeditării dezertării care avea să urmeze (nota S.G.).

[29] General Romulus Dimitriu (23 noiembrie 1892, Târgu Jiu–7 ianuarie 1981, Craiova). Absolvent al Școlii Militare de Ofițeri din București (1901-1912) a fost avansat sublocotenent la 1 iulie 1912. În cursul Primului Război Mondial a luptat în calitate de comandant de pluton (1916) și companie (1917). În 1920 a fost înaintat maior, iar peste un an a fost admis la Școala Superioară de Război, pe care a absolvit-o în 1923. Între cele două războaie mondiale a activat în statele majore ale diverselor unități și mari unități, fiind avansat succesiv locotenent-colonel (1930) și colonel (1936). În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a fost comandant secund al Diviziei 21 Infanterie (21-26 iunie; 26 iulie-10 august 1941), comandant al rezervei Corpului 5 Armată (26 iunie-26 iulie), comandant secund al Diviziei 35 Infanterie (12 septembrie-31 decembrie 1941); comandant al comandamentului infanterie al Diviziei 20 Infanterie (1 ianuarie 1942-17 ianuarie 1943), comandant al Diviziei 20 Infanterie (17-31 ianuarie 1943); prizonier în Uniunea Sovietică (31 ianuarie 1943-7 aprilie 1945), comandant secund și șef de stat-major al Diviziei „Horia, Cloșca și Crișan" (12 aprilie-20 august 1945); comandant al Corpului 7 Armată (21 august 1945–30 iunie 1947), comandant al Regiunii 3 Militare (1 iulie 1947–1 august 1949).

[30] General Constantin I. Brătescu (28 august 1892 -) A terminat Școala Militară de Cavalerie la 23 iunie 1913, când a fost avansat sublocotenent. Avansări ulterioare: locotenent – 1 iulie 1916; căpitan – 1 octombrie 1917; maior – 24 noiembrie 1923; locotenent-colonel –14 aprilie 1933; colonel – 24 ianuarie 1938. În perioada 1923-1925 a urmat cursurile Școlii Superioare de Război. A fost dat dispărut la 1 februarie 1943. A revenit din prizonierat la 22 iulie 1948.

rămânând la comanda diviziilor respective – acum divizii fantomă –, acceptau implicit captivitatea. Dacă va fi fost adevărat, apoi acesta a fost un târg cum nu se poate mai murdar, în care ambele părți mercantile și-au respectat cuvântul. La trei zile după ajungerea generalului în țară, noi, cei din cerc, strânși în jurul aparatului de radio, aveam să auzim comunicarea înălțării la gradul de general a celor doi colonei numiți mai sus și decorarea cu cel mai înalt ordin de război[31]. Despre ceilalți, sute de ofițeri și gradați, mii de ostași, nimic, nicio vorbuliță. La epopeea Stalingradului, România se înscrie cu doi eroi – doi generali care au primit insignele și gradele respective drept recompensă a eroismului.

Atâtea mii din cei pe care i-au avut sub comandă acești doi eroi s-au jertfit, lasându-și oasele să înălbească câmpiile rusești și carnea să sature viermii pământului, pentru ca cei doi să-și merite recunoștința patriei: Ordinul „Mihai Viteazul"! Ce profanare! Cine o fi avut nefericita inspirație să atârne în coada acestui simbol al celor mai înalte virtuți ostășești momeala hectarelor ce formau lotul de împroprietărire[32], pentru câști-

---

[31] Informația este exactă. Prin Decretul Regal nr. 283 din 2 februarie 1943, cei doi colonei, Dimitriu și Brătescu, au fost decorați cu ordinul „Mihai Viteazul", clasa a III-a. În cazul lui Romulus Dimitriu, documentul consemna că decorația era acordată „pentru priceperea deosebită și înaltul spirit de sacrificiu de care a dat dovadă pe câmpul de luptă în luptele pe care le-a susținut între 20-24 noiembrie 1942". Pentru colonelul Constantin Brătescu motivația era mai largă, evidențiindu-se modul strălucit în care „și-a condus divizia în luptele de pe Don, precum și pentru dârzenia, curajul și spiritul de sacrificiu dovedit pretutindeni în fața inamicului". Prin același decret și cu aceeași decorație a fost decorat și colonelul Mihail A. Voicu, comandantul artileriei Corpului 4 Armată, rămas și el în încercuirea de la Stalingrad. (Vezi Colonel Eugen Ichim, *op.cit.*, p. 153)

[32] Printr-o lege specială promulgată de regele Ferdinand la 12 mai 1927, ofițerii decorați cu ordinul „Mihai Viteazul" primeau o serie de drepturi, cum ar fi împroprietărirea gratuită cu un lot de 25 hectare de teren arabil, acordarea unui lot de casă de 500 mp și gratuități pe mijloacele de transport ale statului (n.red.).

garea cărora au alergat atâția hămesiți, unii riscându-și viața fără niciun rost?

Cine din cei care au fost pe front nu cunosc cazuri – unul sau mai multe – de inși care nu-și aveau absolut niciun rost în situația X, la ora și punctul cutare, și totuși s-au dus acolo pentru a fi prezenți la desfășurarea acțiunii și să fi motivat dreptul de a fi prezenți și pe tabelul recompenselor. Se petreceau aceste stări de lucruri, în special în rândurile ofițerilor de stat-major[33]. Sortiți să-și exercite funcțiunea de la distanță, departe de colții rechinului glonț sau obuz, implicit sortiți și la rămânerea pe dinafară la împărțirea decorației superlative, această stare de fapt le apăsa greu ambiția unor personaje avide de glorie și renume. De aceea, mulți și-au pus existența în cumpănă fără nicio rațiune. Le revine doar meritul paternității expresiei: „vânători de decorații".

O, iubiții mei colegi! Nu săriți de șapte stânjeni în sus. Ne cunoaștem destul de bine. Sunt doar dintre voi. Și după cum vedeți nu fac aici personalizări, nici nu zic că toți, absolut toți ofițerii de stat-major au fost conduși de asemenea criterii, căci ar trebui în acest caz să mă număr și pe mine. Au fost destule elemente modeste și printre noi, ofițerii ăștia de stat-major, tagmă care, mai ales pe front, eram foarte indigerabili. Ce multe ar fi de spus despre noi! Câte caractere n-ar cădea sub sfichiul biciuirii și ce învățături s-ar procura viitorimei!

Eram în ultimele zile ale agoniei. Întunericul nopții se lăsase de mult. Un telefon alarmant de la P.C. ne pune în alertă. Vocea care transmitea dispozițiunile zbârnâia ca și firul pe care undele sonore se scurgeau ca printre niște dinți ce clănțăne de frică sau de frig. Ce ne cerea? Să trimitem pe cineva în cutare loc, să-l ridicăm pe domnul Vergotti care făcea parte din per-

---

[33] Cel care scrie acestea a fost ofițer de stat-major, care nu a putut să-și sincronizeze convingerile cu o parte din concepțiile ofițerilor de stat-major din vechea armată (nota S.G.).

sonalul casei regale a – pe atunci – M. S. Regele Mihai[34] şi care se găseşte rănit grav de proiectile de brandt. A venit din ţară ca să vadă care este situaţia pe acest front şi iată că acum se găseşte el însuşi într-o frumoasă situaţie de război. Fusese curios să vadă şi el cum o fi pe front[35].

---

[34] Mihai I al României (25 octombrie 1921, Sinaia–5 decembrie 2017, Aubonne, Elveţia), fiu al regelui Carol II şi al Elenei, din familia regală a Greciei. A fost rege al României în două perioade: 20 iulie 1927–8 iunie 1930; 6 septembrie 1940–30 decembrie 1947. Prima dată, fiind minor, a domnit sub regenţă, iar între 6 septembrie 1940 şi 23 august 1944 a avut atribuţii reduse, puterea fiind exercitată de Ion Antonescu, devenit „conducător". La 10 mai 1941, de ziua naţională a României, prin decret semnat de Ion Antonescu, regele Mihai a fost înălţat la gradul de mareşal. A avut o contribuţie esenţială la schimbarea de alianţă realizată de România la 23 august 1944, Stalin oferindu-i, în 1945, ordinul „Victoria", pentru „actul curajos al cotiturei hotărâte a politicei României spre ruptura cu Germania hitleristă şi alinierea cu Naţiunile Unite, în clipa când încă nu se precizase clar înfrângerea Germaniei", potrivit decretului. A mai fost decorat şi cu Legiunea de Onoare a armatei americane în grad de Comandant şef. La 30 decembrie 1947 a fost silit de către prim-ministrul Petre Groza şi liderul comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej, ce materializau practic o decizie a Moscovei, să abdice. În timpul regimului comunist, a trăit în exil mai întâi în Italia şi Marea Britanie, iar, din 1956, în Elveţia.

[35] Jacques Vergotti (23 martie 1915, Sighireanu, Ialomiţa–16 decembrie 1999, Bridgeport, SUA). După Primul Război Mondial, familia sa (mama era franţuzoaică) s-a stabilit la Braşov, unde a şi urmat cursurile secundare. După moartea tatălui său, mama s-a recăsătorit cu colonelul Vladimir Şerbănescu, comandantul Batalionului 2 Vânători de Munte, care a avut o mare influenţă asupra sa. La sfatul acestuia a urmat Şcoala de Ofiţeri de Infanterie de la Bucureşti Pe viitorul rege Mihai l-a întâlnit prima oară în timpul unei vacanţe la Mamaia. Era însoţit de mama lui, Principesa Elena, şi de Regina Maria. În 1940, la Predeal, l-a cunoscut şi Ion Antonescu. În 1941, regele Mihai I l-a invitat să intre în suita sa, ca instructor de schi, ofertă care a fost acceptată. Generalul Constantin Piki Vasiliu l-a informat pe mareşalul Ion Antonescu despre o presupusă idilă dintre regina mamă Elena şi tânărul Vergotti. Ion Antonescu a decis ca toţi aghiotanţii să fie înlocuiţi, iar Vergotti să fie scos din armată pentru indisciplină, dar ministrul de război Constantin Pantazi l-a mutat pe front. „El [Antonescu – *n.n.*] a mutat pe Vergotti, notează Pan-

Am rămas ca trăsniți. Iată un domnișor care, conform unei zicale a poporului, a uitat să ia o piatră în gură, cu nume răsunător de rezonanță străină, înfiretat cu toate abțibildurile uniformei casei regale, temător că se termină războiul și n-a mirosit și el praful de pușcă, își creează motivul de a se înscrie printre eroii neamului.

Nu știu ce s-a ales de el după așezarea apelor. Cred că și-a urmat stăpânul și n-a mai avut noroc de recompensa nației noastre. Dar știu că în acele momente, când și-a satisfăcut din plin curiozitatea – căci pentru a se informa despre situația trupelor din cerc, n-avea nevoie să meargă în linia de luptă –, a produs atâta vânzoleală în toate eșaloanele, de la divizie până la unitatea în sectorul căreia s-a petrecut năzbâtia, că parcă ar fi fost vorba de însuși regele, și nu de un învârtit de clasă mare din anturajul acestuia.

Poate că n-aș fi păstrat în memorie pățania acestui ins dacă n-o legam de un alt caz, asemănător prin desfășurare și efect. Dar nu și prin cauza și nevoile care l-au impus. Cu câteva zile înainte, sau poate după producerea celui amintit în rândurile precedente – nu-mi mai amintesc precis –, același bucluc l-a pățit căpitanul Grigorescu de la Biroul Operații al Diviziei 20. Trimis să culeagă informații de la unitățile cele mai înaintate ale liniei de luptă, a fost rănit grav de proiectile de brandt, pierzându-și astfel un picior. Și ce tânăr și frumos ofițer de stat-major era acest căpitan de artilerie! A fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul"[36]. Cine ar putea avea ceva de zis? Mutilat

---

tazi, fiindcă a avut impresia că acesta creștea prea mult în prietenia Regelui și nu a vrut să se mai poată crea legăturile ce au fost între M.S. Regele Carol și [Ernest] Urdăreanu". (General de corp de armată Constantin Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte. Memorii*, text stabilit, ediție de Alexandru V. Diță, studiu introductiv și note de Adrian Pandea, cuvânt înainte de Dan Pantea, Editura Publiferom, București, 1999, p. 171)

[36] Căpitanul Tudor A. Grigorescu a fost decorat cu ordinul „Mihai Viteazul" prin Decretul regal nr. 399 din 18 februarie 1943 pentru „curajul execep-

pentru toată viața în urma îndeplinirii îndatoririlor în război. Un caz, și ca acesta multe, la care nu se pot referi aprecierile rezervate cazului căpitanului Vergotti.

Dar câți dintre voi, cei care ați gustat din plin nefericirea de a vă fi numit ostași în acei ani blestemați, nu cunoașteți câte unul sau mai multe cazuri din cele care am vrea să rămână înfierate pentru posteritate?

Să ne întoarcem însă acolo de unde am întrerupt firul cazului Tătăranu. L-am întrebat pe maiorul B.D. când, cum și cu cine pleacă acesta? Era de așteptat ca printre cei pe care-i va lua în țară să fie și acest maior, Bălțătescu, ca unul care făcea parte din echipa pe care și-o adusese din țară la luarea comenzii diviziei.

Oricum, socotesc că era mai cavaleresc ca acei pe care și i-a adus în mod special, ca persoane pe care le-a avut în preajmă-i în timp de pace și de care nu s-a dispensat nici în război, să și-i recupereze odată cu a sa „persona sacra". Dar de unde! Răspunsul plin de amărăciune al maiorului m-a indignat și pe mine, care în niciun caz nu mă puteam gândi că aș putea face parte din obiectul „fugii din..." ca în biblie.

Și-a luat șeful de stat-major, locotenent-colonelul Pădureanu, pe maiorul Binder, pe plutonierul ce i-a servit de ordonanță și tot bagajul lui și-al însoțitorilor. A lăsat ca amintire a trecerii lui pe la comanda diviziei pe maiorul B.D. și căpitanul D.Gh.[37]. Probabil că, în socotelile pe care și le-a făcut, aceștia doi au cântărit ca valoare în ochii lui mai puțin decât bagajele personale ale fugarilor, căci greutate, în mod sigur ei cântăreau mai puțin, deci nu se poate bănui că prezența celor doi în plus ar fi periclitat posibilitățile de zbor ale avionului.

țional, abnegația și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă pe câmpul de luptă" (Vezi Colonel Eugen Ichim, *op.cit.*, p. 161).

[37] Căpitanul David Gheorghe (nota S.G.).

Oricum, ambii ofițeri rămași în cerc erau grozav de dezamăgiți. Într-un moment de furie, maiorul B. Dumitru n-a găsit alt mod de a se consola decât să promită – eram între patru ochi – că imediat ce va păși în captivitate va destăinui inamicului multe privitor la șeful în cauză. După cum se va vedea ulterior, se pare că, în parte, și-a ținut cuvântul.

În seara acelei zile, păsările migratoare și-au luat zborul. În aceeași seară, ne-am deplasat și noi – prin noi înțelegând pe maiorul B.D. și pe mine – la Gonciara, acolo unde se ținuse scurtul și faimosul consiliu, în care un comandant de navă se salvează primul și singurul (celelalte persoane ce l-au însoțit nu contează). L-am găsit acolo pe colonelul D.R.[38] și puținul personal ce mai rămăsese în compunerea P.C. De data aceasta, comparația cu „o înmormântare" este și mai plină de adevăr decât în situația anterioară când m-am mai servit de această expresie.

Da! Nimeni n-a dormit în acea noapte și nu-mi amintesc să se fi schimbat două-trei cuvinte în baraca în care ne aciuasem. În inima tuturor doream să rămână imprimată plecarea acelui șef dintre noi, cu trecerea în lumea cealaltă. Ceva despre care niciunul dintre noi, cei de acolo, nu știe ce să spună. Fiindcă, dacă s-ar fi trecut la comentarii, s-ar fi întrebuințat cuvinte și expresii de stigmatizare, care nu-și găseau locul în limbajul și concepția noastră – ca ofițeri – privindu-l pe șeful de până adineauri. A doua zi de dimineață am părăsit și acel cantonament de-o noapte, de data aceasta ultimul refugiu ca oameni liberi fiind chiar orașul Stalingrad.

Acolo aveam ocazia să „ne" vedem isprava, deși când zic „ne" nu știu dacă exprim sfântul adevăr. Căci nu cred să fi existat vreun ins, cu sânge curat de român cinstit, care să-și fi dorit să ajungă pe acolo, să joace în niște hore cântate de strune străine de neamul românesc și de aspirațiunile lui. Și dacă trupul

[38] Colonelul Dimitriu Romulus (nota S.G.).

sfârtecat de bombardamentele Stuka-urilor germane ne poate imputa aceeaşi răspundere nouă, românilor!

În drum spre Stalingrad am ajuns din urmă grupuri răzleţe de ostaşi nemţi care părăsiseră linia de luptă, aruncaseră armele şi, zgribuliţi şi sfrijiţi, aidoma acelora ce cu 130 de ani înainte se numiseră „marea armată" a lui Napoleon, încurcau peste tot circulaţia. Deprimarea, dezorientarea şi, poate, pe ici, pe colo, şi conştiinţa şi teama de răspundere îi făcuseră mici de tot. Se sfiau să meargă alături de noi, se strecurau ca nişte *furi* vinovaţi. Simptomele descompunerii se citeau peste tot. Dintre ei ţâşnea câte unul – hitlerist fanatic până în măduva oaselor – care striga, cu privirea halucinantă, că Führerul în persoană, în fruntea unei oştiri proaspete, vine să-i scoată din încercuire.

Am intrat în Stalingrad, mai corect spus în marginea de sud-vest a oraşului. Majoritatea clădirilor, dărâmate. Ne-am instalat într-un adăpost betonat, cu acoperişul în formă de cupolă, care iniţial servise apărătorilor sovietici. Eram în acel adăpost circa zece oameni: patru ofiţeri din statul-major al Diviziei, doi sau trei comandanţi de regimente şi unul-doi subalterni. Cu unităţile diviziei nu mai aveam nicio legătură. Grosul lor căzuse deja în captivitate, rând pe rând câte o unitate, pe măsură ce atacanţii strângeau cercul. De altfel, rezistenţa apărătorilor nu mai avea niciun rost, şi nici nu mai era posibilă.

Comandamentul german împreună cu însuşi feldmareşalul Paulus şi cu toţi comandanţii de M[ari] U[nităţi] se găseau – ca şi noi – închis ca într-un bârlog în partea de nord-vest a oraşului, şi eu personal nu găsesc raţiunea pentru care nu a grăbit capitularea devenită inevitabilă. Orice zi de întârziere a deznodământului însemna sacrificarea, fără niciun fel de justificare, a sute de oameni.

Ba s-a mers atât de departe cu absurdul, încât, pentru a determina ostaşii fugari să reia armele şi să intre în dispozitiv de luptă, nu se mai distribuia raţie de alimente decât acelora care

primeau acest compromis. Rație de alimente! Un fel de a zice, pentru că nemaifiind nimic organizat, nemaicunoscându-se situația nici a luptătorilor, nici a subzistențelor, acei care acceptau târgul primeau câte ceva din ceea ce se mai găsea prin depozitele fantomă ale armatei. Era vorba de 100-200 grame de pâine și o gamelă de supă de mazăre, pentru fiecare om.

Pot atesta precizia acestor spuse, pentru că în ultimele două-trei zile îmi revenise sarcina să țin legătura cu comandamentul german din acel sector, privind efectivele de ostași ai Diviziei 20 Infanterie care se mai găsesc în rândurile luptătorilor – și, deci, care au dreptul la hrană – și personalul statului-major al Diviziei, pentru care urma să primesc alimente din drepturile pe care ostașii le câștigau cu sacrificiul inutil al vieții.

Îmi amintesc perfect că în ultima zi – și bine că a fost ultima – s-a mers cu neobrăzarea hitleristă – sau cum s-o numesc – până acolo, încât ni s-a pus în vedere și nouă ofițerilor comandamentului că, dacă vrem să mai beneficiem de pomana zilei, să luăm arma în mână și să ne încadrăm în linia de trăgători.

Sunt situații în care, la un moment dat, prezența oricăror rămășițe ale rațiunii dispare din cutia craniană a acestei ființe superioare – om – care pretinde a o fi monopolizat. Altfel, ce rost ar fi avut acea propunere, nerealizându-se absolut nimic pentru salvarea frontului sau a noastră? Eram atât de aproape de gheara care se întindea să ne înșface! Îmi amintesc că singura idee care mă preocupa oarecum era să depășim data de 24 ianuarie. Printre celelalte sentimente ce încercau atunci, cel național-patriotic se smulsese din vâltoarea lor, ieșise în față – pe primul plan – și mă înțepa ca și cum s-ar fi materializat într-un ac. M-ar fi usturat prea tare dacă aș fi căzut prizonier în ziua de 24 ianuarie – zi cu semnificație istorică în viața poporului român. De această durere am fost scutit.

Noaptea de 25/26 ianuarie 1943. O noapte în care nimeni nu a închis ochii. Se auzeau împușcături din ce în ce mai aproa-

pe de adăpostul în care ne găseam. Strânşi în jurul generalului Dimitriu, aşteptam, din moment în moment, clipa când avea să se pună capăt acestei stări de aşteptare. De cu seară, săvârşiserăm acea formalitate scrisă pe undeva printre îndatoririle militare pentru asemenea situaţii. Generalul a pus întrebarea: „Pe care din cele două căi posibile o alegem, ne predăm sau ne sinucidem?"

Scena aceea mi-a evocat, pe loc, toate exemplele cu care se împuiază capul la lecţiile de educaţie, începând cu vârsta copilăriei, cu povestea micului toboşar din războiul de la 1877, şi cu toate câte le citisem în diferite manuale de şcoală, în care se arăta care trebuie să fie atitudinea prinsului în război.

Pe de o parte, sufletul îmi era tulburat că mi-a fost dat să gust din amărăciunea acelui pahar. Cine nu se simte mulţumit ca anumite virtuţi, care cer sacrificii, să şi le simtă şi să le păstreze în conştiinţă, dar să nu aibă nefericirea să fie supus la proba practică?

Pe de altă parte, mă încerca un sentiment confuz, ambiguu, de tragi-comic. Pentru noi, situaţia în care ne aflam, de candidaţi la captivitate, nu alcătuia nicio surpriză. Cu gândul la acest deznodământ ne obişnuisem. Numai în capetele turmentate de fanatismul hitlerist ale nemţilor – şi numai la o parte din aceştia – sălăşluia, chiar şi în ultimul moment, speranţa în miracolul ce trebuia să se săvârşească presupusa genialitate a Führerului. Astfel că niciunul dintre noi, cei de acolo, nu am votat pentru ideea sinuciderii. O asemenea alegere pentru secolul XX cred că ar fi purtat amprenta unui exces de datorie ostăşească nejustificat.

Ne găseam în al doilea an de război. În tot acest timp, sovieticii îşi făcuseră cunoscută prin toate mijloacele de propagandă atitudinea lor faţă de prizonieri şi, în general, faţă de prevederile dreptului internaţional. Aşa că acea teamă de lichidare,

insuflată de zvonuri ce circulaseră la începutul ostilităților, era de acum spulberată.

Noaptea de 25/26 ianuarie a trecut într-un fel de târguială. Termenul pare nostim în atare împrejurare, dar aşa cum s-a desfăşurat acțiunea merită din plin. Încă la căderea întunericului ne-am pomenit în buncăr cu un locotenent de rezervă român, pe nume Apostolescu, care căzuse prizonier cu o zi înainte, împreună cu plutonul pe care îl comanda.

Ofițerul s-a întovărăşit cu un civil, care nu era altcineva decât un ofițer rus (gradul locotenent) de la comanda regimentului căruia se predase ofițerul român. Acesta fusese chestionat – cum se obişnuieşte în asemenea împrejurări – asupra situației eşaloanelor superioare şi prelucrat să mijlocească predarea Comandamentului Diviziei 20 şi a tuturor resturilor de unități ce încă nu ridicaseră mâinile până la acea oră.

Cu noi în adăpost se afla şi *perivocicul*[39] pentru limba rusă, locotenent (r.) Soroceanu, care încă de la plecarea diviziei din țară fusese concentrat şi repartizat la statul-major al Diviziei, pentru misiunea arătată mai sus. În viața civilă era profesor de geografie, basarabean de origine, cu temperamentul, calitățile şi defectele specifice regiunii. Acesta ne traducea cuvânt cu cuvânt propunerile ofițerului rus, care, în esență, se reduceau la protocolul capitulării. Fiindcă predarea noastră era sigură, fără doar şi poate, de tranşat rămânea numai forma sub care trebuia să se desfăşoare acest act.

Cunoscând că în acel sector se găsise Divizia 20 Infanterie, că o parte din unitățile componente ale acestei divizii se predaseră deja în zilele precedente, față de efectivul normal al unei divizii – cu toate pierderile suferite –, sovieticii socoteau că mai sunt încă resturi substanțiale, cu care să se dea capitulării oarecare solemnitate. Comandamentul rus al sectorului

[39] Translator (din limba rusă, *переводчик – perevodcik*) (n.red.).

ținea neapărat la o capitulare organizată. Unitățile care încă nu se predaseră, indiferent de ce efective mai dispuneau, să apară încadrate cu ofițerii și armamentul pe care-l mai aveau și încolonate în spatele statului-major al Diviziei, să defileze și să depună armele în fața învingătorilor într-un punct care urma să ni se comunice.

Nu știam însă că statul-major al Diviziei și, implicit, Comandamentul Diviziei și cel de regimente nu-și mai exercitaseră comanda de când părăsiserăm cantonamentul de la Gonciara. Deci noi nu mai știam nimic de soarta unităților: care s-au predat și care nu încă? Unde sunt și în ce situație cele care încă nu se predaseră? Căci au fost într-adevăr fracțiuni, care s-au încadrat în unități germane, tratând direct, conform acelei dispozițiuni despre care am amintit mai înainte „că nu mai primesc alimente decât cei care se găsesc cu arme în mână pe linia de luptă".

Oricât am căutat noi să-l facem să creadă veridicitatea acestei stări de fapt, ofițerul rus, având instrucțiuni limitate, n-a putut hotărî. Păcat că nu s-a putut imortaliza pe un clișeu fotografic aspecte din târguiala din acea noapte.

La lumină de opaiț, un grup de ființe – oameni, bineînțeles – de diferite vârste, încotoșmănați în îmbrăcăminte cazonă, adunată de peste tot unde ocazia o scosese în cale: de la cei care reușiseră să scape din cerc și le rămăseseră bagajele zălog, de la morți etc. și care se potriveau sau nu ca talie, ni le însușisem și le îmbrăcasem, unele pe dedesubt, altele pe deasupra, după cum se preta față de talia fiecăruia.

Personal, știu că am beneficiat de o pereche de bocanci noi-nouți, cu unul sau două numere mai mari decât măsura piciorului meu, dar care mi-au prins grozav de bine tocmai din această cauză. Făcuseră parte din bagajul șefului de stat-major, care, la plecarea lui din cerc, îi abandonase. În definitiv, dacă-și abandonaseră ei funcțiile, îndatoririle și miile de vieți omenești

a căror soartă le fusese încredințată, ce mai conta o pereche de bocanci noi?

Din precauție – așa am gândit atunci –, am renunțat cu toții la tresele ce indicau gradul, eram toți o apă și-un pământ, inclusiv generalul. Cei mai mulți, îmbrăcați în haine de trupă, nu arătau deloc ceea ce erau. După cum nici ambasadorul-musafir nu ne strica decorul, deghizat în pufoaică și cu căciula mițoasă pe cap, așa cum le putuse procura la repezeală de la populația civilă.

S-a parlamentat mai bine de o oră. Ne-am erijat în gazde ospitaliere, tratându-l cu ceea ce mai avea fiecare prin sacul de merinde. Dar fiindcă trimisul sovietic nu fusese investit, probabil, cu depline puteri, s-a ajuns la următoarea hotărâre. Însoțiți de maiorul B.D., el și sublocotenentul care-l călăuzea la noi să se înapoieze la comandamentul unității sovietice, unde, de astă dată, parlamentarul nostru să expună situația reală și deci neputința noastră de a satisface condițiile de predare ce ni se impuneau.

Din modul cum narez acum pe baza amintirilor, se deduce că acțiunea se desfășura simplu și fără impedimente. Lucrurile nu stăteau chiar așa. La numai 700-800 m de adăpostul în care ne găseam, mai acționau încă rezistențe slabe. Se trăgeau încontinuu focuri de armă. Era deci destul de riscantă trecerea dintr-o parte în alta. Și apoi, chiar în timpul cât ofițerul rus a fost printre noi în adăpost, numai hazardul a făcut ca să nu fim vizitați de ostași germani, din acei fanatici aliați, care se retrăgeau pas cu pas, luptând.

Mai mult ca sigur că, dacă s-ar fi întâmplat așa ceva, dimineața, când au pătruns primele patrule sovietice la noi în adăpost, ar fi găsit un morman de cadavre în locul prăzii mult râvnite. Căci deși eram puțini, constituiam marfă de calitate; doar eram un comandament de divizie cu generalul comandant în frunte și cinstea ce revenea unității în sectorul căreia se petrecea predarea nu era fără importanță.

În timp ce în tăcerea sumbră aşteptam întoarcerea delegatului cu rezultatul de la comandamentul rus, afară, în întunericul nopţii, împuşcăturile se auzeau din ce în ce mai aproape de adăpostul nostru, scârţâitul paşilor pe zăpada îngheţată, comenzi scurte, semnale sonore convenţionale, ce spuneau că rezistenţele nemţeşti în retragere au ajuns pe linia noastră şi că acum suntem într-adevăr în situaţia cea mai periculoasă.

Dacă aveam nenorocul ca vreunul din acele elemente să dea peste noi, orbite de furia că nu ne găseau alături, cu arma în mână, starea de impasivitate, de totală indiferenţă, de aşteptare, care probabil ni s-ar fi citit pe figură, toate acestea ne-ar fi fost fatale. Cred că, fără nicio reţinere, o rafală de pistol automat ar fi pus capăt ultimei relaţii între noi şi foştii aliaţi. Nu s-a întâmplat aşa, dar ceva care putea să ducă tot la acest deznodământ a fost pe aproape.

Trăgătorii unei arme automate, cu sarcina probabil de a sprijini retragerea acelor răzleţe rezistenţe, nu au găsit alt loc mai bun de a o pune în bătaie decât pe cupola de beton ce forma acoperişul adăpostului nostru. Pentru cunoscători, este uşor de imaginat zgomotul infernal ce se produce în interiorul unui astfel de adăpost-cazemată când se trage de pe acoperişul lui. Norocul a fost că totul s-a petrecut fulgerător. Câteva rafale, o comandă scurtă şi scârţâitul paşilor în fugă ne încredinţau că şi aceşti musafiri – aceştia, chiar cei mai nepoftiţi – şi-au luat tălpăşiţa. De acum înainte, focurile se vor auzi numai în spatele liniei în care ne aflam; rămăseserăm în zona nimănui. Din partea nemţilor nu mai puteam avea nicio surpriză. Dar o puteam avea de la patrulele sovietice care vor pătrunde primele în adăpostul nostru. Care va fi atitudinea acestora, admiţând că sunt sub vraja beţiei de sânge în care sunt transpuşi luptătorii din prima linie, în timpul atacului? Şi dacă ne gândim bine şi la inutilitatea acelei prelungiri a agoniei, a acelei rezistenţe care făcea victime absolut fără niciun rost până în ultimele clipe. Toate acestea nu ar fi justificat, oare, lichidarea noastră?

Sau dacă vor fi observat că ultimele împuşcături porniseră chiar de deasupra adăpostului în care aveau să ne găsească pe noi, şi-ar fi trezit bănuieli că noi am fost cei care am tras şi ne-ar fi pedepsit pe măsura acestor stări de fapt? Dar şi această alternativă ne-a ocolit. Căci, înainte de a sosi primele elemente sovietice, au sosit maiorul B.D. şi ofiţerul rus; în urma instrucţiunilor comandantului regimentului sovietic a cărui pradă urma să ne constituim, trebuia să ne pregătim de plecare atâţia câţi eram în adăpost şi aşa cum ne găseam.

Şi, într-adevăr, în timp ce ne pregăteam să părăsim buncărul, primii ostaşi sovietici au pătruns în bârlogul nostru. Erau pistolari. Vehemenţa cu care şi-au făcut intrarea în adăpost şi modul cum au pus întrebarea „Unde este generalul? Care este generalul?" ne-au dat a înţelege că erau deja informaţi de prezenţa noastră în acel sector şi de existenţa generalului comandant printre noi. Şi desigur, nu le era indiferent dacă cădem în undiţa lor sau a altora. Dar înainte de a ne răspunde, ofiţerul rus se demască, ieşind în faţă şi spunându-le să plece, căci situaţia noastră este rezolvată: suntem prizonierii lui.

Şi astfel se încheie un capitol din tragedia noastră, a celor pe care rege, guvern, ţară ne-au trimis acolo unde niciunul din noi nu gândise şi nu dorise să ajungă. În mod normal, desigur nu aveam ce căuta acolo şi nici nu am fi ajuns vreodată.

În mod normal! Dar în caz de război? Răspunsul îl poate găsi oricine vrea să îl aibă, acum, în zonele globului terestru unde pământul fierbe acum, ca atunci acolo. Şi răspunsul îl pot da sub singura formă sub care se poate da – şi în care-l dădeam şi noi atunci – tocmai cei care se străduiau să ne convingă că nu este cel logic sau că ei nu îl înţeleg.

Sau dacă vor fi observat că ultimele împușcături porniseră chiar de deasupra adăpostului în care aveau să ne găsească pe noi, și-ar fi trezit bănuieli că noi am fost cei care am tras și ne-ar fi pedepsit pe măsura acestor stări de fapt. Dar și această alternativă ne-a ocolit. Căci, înainte de a sosi primele elemente sovietice, au sosit maiorul B.D. și ofițerul rus; în urma instrucțiunilor comandantului regimentului sovietic a cărui pradă urma să ne constituim, trebuia să ne pregătim de plecare atâta câți eram în adăpost și așa cum ne găseam.

Și, într-adevăr, în timp ce ne pregăteam să părăsim buncărul, primii ostași sovietici au pătruns în bârlogul nostru. Erau pistolari. Vehemența cu care și-au făcut intrarea în adăpost și modul cum au pus întrebarea „Unde este generalul? Care este generalul?" ne-au dat a înțelege că erau deja informați de prezența noastră în acel sector și de existența generalului comandant printre noi. Și desigur, nu le era indiferent dacă cădem în undița lor sau a altora. Dar înainte de a ne răspunde, ofițerul rus se deminască, ieșind în față și spunându-le să plece, căci situația noastră este rezolvată: suntem prizonierii lui.

Și astfel se încheie un capitol din tragedia noastră, a celor pe care regele, guvern, țară ne-au trimis acolo unde niciunul din noi nu gândise și nu dorise să ajungă. În mod normal, desigur nu aveam ce căuta acolo și nici nu am fi ajuns vreodată.

În mod normal! Dar în caz de război? Răspunsul îl poate găsi oricine vrea să îl aibă, acum, în zonele globului terestru unde pământul fierbe acum, ca atunci acolo. Și răspunsul îl pot da sub singura formă sub care se poate da – și în care-l dădeam și noi atunci – tocmai cei care se străduiau să ne convingă că nu este cel logic sau că ei nu îl înțeleg.

Partea a II-a

Captivitatea

Primele săptămâni de prizonierat (Krasnîi Armensk)[40]

Se lumina de ziuă. Nu mai aveam ce ne spune. Opaițul își dăduse și el ultima suflare. Terminasem cu ajustatul îmbrăcămintei și, în special, al încălțămintei, căci fiecare se oblojise, cu tot ce avea la îndemână, în vederea pornirii în necunoscut. Teama ce dă de gândit serios era pentru punerea la adăpost a picioarelor față de gerul excesiv al latitudinii locului.

De altfel, după cum vom vedea mai târziu, printre primele victime la începutul captivității au fost aceia care au contractat degerături la picioare. Acolo, în acel adăpost, înainte de a-l părăsi, am armat odată cu tresele, pistolul, decorațiile și, unii dintre noi, și ceasurile. Acolo, în ultimele clipe ale libertății, am încercat emoții greu de explicat. Groaza întunericului și cea a tăcerii își dăduseră mâna în perfectă concordanță cu starea sufletească în care ne cufundaserăm cu toții.

Căci dacă, atâta vreme cât se mai auzeau focurile de armă, ne mențineam cunoștința existenței „a ceva" în jurul nostru – chiar dacă acel ceva lucra pentru distrugerea existenței –, acum când nu se mai auzea nimic, eram ca niște scufundați în neant.

---

[40] Autorul utilizează forma Krasnîi Armensk, dar multe alte lucrări memorialistice, inclusiv volumul de documente la care am făcut referiri, operează cu denumirea Krasnoarmeisk. Am păstrat forma utilizată de autor.